

57/29

Ι. ΣΥΚΟΥΤΡΗ

ΥΦΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

**Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ
ΤΗΣ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ**

ΑΘΗΝΑΙ

ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ ΕΚ ΤΗΣ "ΝΕΑΣ ΕΣΤΙΑΣ"

1932

Ι. ΣΥΚΟΥΤΡΗ

ΥΦΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΑΛΕΞΗ ΔΗΜΑΡΑ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΑΘΗΝΑΙ

ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ ΕΚ ΤΗΣ "ΝΕΑΣ ΕΣΤΙΑΣ",

1932

ΔΙΔΑΧΕΑΙ Η ΔΙΔΑΚΑΙΑ

ΤΟΥ

ΠΕΔΑΛΛΗΚΗ ΑΡΤΕΧΝΙΑ

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΕΚΔΟΣΗ
ΕΚΔΟΣΗ
ΕΚΔΟΣΗ

A.

Ἡ διδασκαλία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας παρουσιάζει σήμεραν τὸ δυσκολώτερον ἴσως πρόβλημα, ἐξ ὧων ἔχουν ν' ἀντικρούουν οἱ φιλόλογοι εἰς τὴν μέσην ἐκπαίδευσιν. Ὅφειλεται τοῦτο καὶ εἰς τὸ ὅτι τὸ μάθημα μάλιστα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἰσῆχθη ἔτσι δὲν ὑπῆρχε καιρὸς νὰ δημιουργηθῇ κάποια ζωντανὴ παράδοσις τῆς διδασκαλίας του, ὥπως εἶχε δημιουργηθῆ διὰ τὴν γλωσσικὴν τοῦλάχιστον διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας, προτοῦ ὁ παιδαγωγισμὸς τῶν τελευταίων ἐτῶν, ἢ πληγῇ αὐτῆ τῆς νεοελληνικῆς ἐκπαιδεύσεως, καταστρέψῃ μὲ τοὺς πειραματισμοὺς του κάθε παράδοσιν καὶ κάθε συνοχήν.

Κυρίως ὅμως ὀφείλεται εἰς τὴν ἀνεπαρκῆ, τὴν ἀνύπαρκτον πολλάκις ἐπιστημονικὴν προπαρασκευὴν τῶν φιλολόγων μας διὰ τὸ μάθημα τοῦτο, καὶ περὶ αὐτοῦ θὰ ἤθελα ν' ἀναπτύξω μερικὰς σκέψεις, τὰς ὁποίας καὶ ἡ μελέτη τῆς λογοτεχνίας μας καὶ κάποια προσωπικὴ διδκτικὴ πείρα μου ὑπαγορεύει. Μου φαίνεται ἄλλως τε, ὅτι δὲν ἐπρόσεξαν, ὅσον ἔπρεπεν, τὰς αἰτίας τοῦ κακοῦ, οὗτ' ἐπροτάθησαν ὡς τώρα μέτρα πρακτικὰ καὶ ἀποτελεσματικὰ.

1. Ἡ Νεοελληνικὴ Δογοτεχνία εἰς τὸ Πανεπιστήμιον.

Τὴν πρώτην καὶ κυριωτάτην εὐθύνην φέρει τὸ Πανεπιστήμιον. Ὡς γνωστὸν, μάλιστα ἀπὸ τοῦ

ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους 1925/6 καθιερώθη ἐπισήμως, μετὰ πραγματοποιήσας τινὰς ἀποτυχοῦσας ἀποπείρας, τὸ μάθημα τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, ταυτοχρόνως δὲ σχεδὸν εἰσῆχθη εἰς τὸ τότε Ἰδρυθὲν Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὰ 90 % τῶν ὑψηροτέρων φιλολόγων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως δὲν ἔχουν διδαχθῆ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, πολλοὶ δὲ οὔτε εἰς τὸ Γυμνάσιον, οὐδὲ στοιχειώδεις γνώσεις μαθήματος, τὸ ὅποιον ἐκ τοῦ νόμου εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ διδάσκουν εἰς τοὺς μαθητάς. Καὶ ἡ ἔλλειψις αὐτῆ δὲν εἶναι ἐξωτερικὴ καὶ ἐποουσιώδης. Διότι κατὰ βάθος δὲν πρόκειται περὶ ὀρισμένων γνώσεων, τὰς ὁποίας θὰ ἤμποροῦσαν μὲ τὸν ἕναν ἢ μὲ τὸν ἄλλον τρόπον ἐκ τῶν ὑστέρων ν' ἀναπληρώσουν. Πρόκειται περὶ αὐτῆς ταύτης τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὸν νεοελληνικὸν πνευματικὸν βίον, καὶ πρόκειται περὶ μεθόδου, κατὰ τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ γίνεται ἡ μελέτη καὶ ἡ αἰσθητικὴ ἀπόλαυσις τῶν ἔργων τῆς τέχνης τοῦ λόγου.

Δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμεν, ὅτι ἡ εἰσαγωγὴ εἰς τὴν νεοελληνικὴν λογοτεχνίαν εἶναι εἰσαγωγὴ εἰς τὴν λογοτεχνίαν καθ' ἑαυτὴν. Διότι μόνον εἰς κείμενα μορφικῶς προσιτὰ καὶ περιεχομένου ἔχει ἄλλοτρίου πρὸς τὴν ψυχὴν του, εἶναι δυνατόν καὶ ὁ μαθητὴς καὶ ὁ φοιτητὴς νὰ καλλιεργήσουν κατὰ πρῶτον τὴν καλλισθησίαν των καὶ νὰ δοκιμά-

σου αισθητικὰ συγκινήσεις. Τὰς συγκινήσεις αὐτάς, γυμνασμένοι ἦδη εἰς τὰ εὐκολώτερα, θὰ εἶναι δυνατόν κατόπιν ν' ἀνεύρουν καὶ νὰ δοκιμάσουν καὶ εἰς τὰ γλωσσικῶς ἀπροσιτώτερα λογοτεχνήματα τῆς Ἀρχαίας, μετὰ τὰς ἰδιαζούσας αὐτῆς πνευματικὰς καὶ κοινωνικὰς συνθήκας. Ἡ γνωριμία δὲ αὕτη μετὰ τὰ κλασσικὰ πρότυπα τῶν ἀρχαίων θὰ βοηθήσῃ καὶ πάλιν εἰς τὸ νὰ κατανοήσωμεν ἱστορικώτερα, ἔτιλα δὴ βαθύτερα καὶ ζωηρότερα, τοὺς νεωτέρους λογοτέχνους. Ἔτσι ἡ λογοτεχνικὴ τοῦλάχιστον μὲρῶς τοῦ Νεοελληνικοῦ ἀκολουθεῖ τὸν δρόμον ἀπὸ τῶν νέων πρὸς τὰ ἀρχαία, ἔχει τὰνάπαλιν, καὶ ἀποτελεῖ ἡ γνώσις τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας—το ἀνέπτυξε καὶ ἄλλοι ἐκτενέστερα—οὐσιώδη προϋπόθεσιν τῆς βαθύτερας γνωριμίας του μετὰ τὴν ἀρχαίαν. Χωρὶς τὴν στοιχειώδη καλαισθησίαν καὶ τὰς ἀπαρατήτους αισθητικὰς κατηγορίας, αἱ ὁποῖαι, ἂν ὄχι ἀποκλειστικῶς, πάντως κατὰ πρῶτον εἰς τὴν μητρικὴν λογοτεχνίαν ἀποκτώνται, δὲν πρέπει νὰ ἐλπίσῃ κανεὶς νὰ καταλάβῃ τοὺς Ἑλληνας ἢ Ῥωμαίους ποιητάς, ὡς ποιητάς.

Δυστυχῶς ὁ τρόπος κατὰ τὸν ὁποῖον τὸ ζήτημα διερρυθμίσθη εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, δὲν εἶναι καὶ ὁ ἀριστος. Ἀντὶ αὐτοτελοῦς τακτικῆς ἔδρας τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας, ἰδρῦθη μία κοινὴ ἔδρα τῆς «Μέσης (ἔνθλ. Βυζαντινῆς) καὶ Νεωτέρας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας», εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ὑπάγεται ἡ λογοτεχνικὴ παραγωγή μιᾶς περιόδου 1500 καὶ πλέον ἐτῶν, τῆς ὁποίας καὶ ἡ ἐπισκόπησις μόνον θὰ ἠμποροῦσε ν' ἀπορροφήσῃ ἕλον τὸν πρὸς διδασκαλίαν διατιθέμενον χρόνον. Καὶ νὰ ἦτο ἡ παραγωγὴ αὕτη ἱστορικῶς καὶ γλωσσικῶς τοῦλάχιστον ὁμοίομορφος! Ἄλλ' ἢ μὲν Βυζαντινὴ λογοτεχνία, καὶ ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν καὶ ὡς πρὸς τὰ λογοτεχνικὰ γένη καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔλθιν ὕψην καὶ παράδοσιν, εὐρίσκειται ὑπὸ τὴν ἀμεσον ἐξάρτησιν τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας, οὕτε ὑπάρχει, ὡς πρὸς τὰς μεθοδικὰς προϋποθέσεις, διαφορὰ εἰς τὴν φιλολογικὴν ἐξέτασιν τοῦ Θουκυδίδου ἢ τοῦ Προκοπίου, τοῦ Ἡροδότου ἢ τοῦ Χαλκοκονδύλη, τοῦ Πολυβίου ἢ τοῦ Ψελλοῦ· ἡ δὲ νεοελληνικὴ λογοτεχνία, καὶ ἐπὶ Φραγκοκρατίας καὶ ἀπὸ τοῦ 1800 καὶ ἐξῆς, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξετα-

σθῆ, παρὰ ἐν στενῇ ἐπαφῇ πρὸς τὴν σύγχρονον εὐρωπαϊκὴν λογοτεχνίαν, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ἀνήκει.

Δύο λοιπὸν διαφορητικαὶ ἐπιστήμαι, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία, ἡ βυζαντινὴ φιλολογία, μόλις πρὸ 50 ἐτῶν ὀργανώθη ὡς ἐπιστήμη, ἡ δὲ ἄλλη, ἡ νεοελληνικὴ, δὲν ὑπάρχει ἀκόμη ὡς ἐπιστήμη (ἔπως θὰ φανῆ κατωτέρω), ἠνύθησαν ὑπὸ μίαν ἔδραν πρὸς βλάβην καὶ τῶν δύο, ἐνθὺ καὶ αἱ δύο ἔχουν ἀνάγκη αὐτοτελοῦς καὶ εὐρείας ἐνισχύσεως. Καὶ τὴν ἐνίσχυσιν αὐτὴν θὰ εἶναι ἀνθρωπίνως ἀδύνατον νὰ ἔχουν, ἐφ' ὅσον εἶναι ἡ διδασκαλία καὶ τῶν δύο θὰ εἶναι περιωρισμένη χρονικῶς, εἴτε ἡ μία θὰ ἐξετάζεται ὡς παράρτημα τῆς ἄλλης.

Πρὸς τὸ συμφέρον καὶ τῶν δύο τούτων ἐπιστημῶν θὰ καταλήξωμεν ἀργὰ ἡ γρήγορα, εἶμαι βέβαιος, εἰς τὸν χωρισμὸν τῆς ἔδρας ταύτης εἰς δύο αὐτοτελεῖς, ἔπως ἔγινεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης. Τότε καὶ μόνον θὰ εἶναι δυνατόν νὰ καλλιεργηθῆ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ἡ Νεοελληνικὴ φιλολογία εἰς τὸν βαθμὸν, ποῦ ἐπιβάλλει καὶ ἡ σημασία τῆς καὶ ἡ μακρὰ τῆς παραμέλησις. Τότε θὰ εἶναι δυνατόν νὰ μελετηθῶν ἀπὸ ἀπόψεως φιλολογικῆς, ἔπως ἔδειξεν εἰς τὸ τελευταῖον τοῦ βιβλίου ὁ Ἀποστολάκης, καὶ τὰ γλωσσικὰ μνημεῖα τοῦ λαϊκοῦ βίου, τὰ ὁποῖα μέχρι τοῦδε σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ὡς λαογραφικὰ κείμενα ἐξετάζονταν. Τότε καὶ μόνον θὰ εἶναι δυνατόν τὸ μᾶθημα τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας ν' ἀνταποκριθῆ πλήρως καὶ εἰς τὴν γενικωτέρου τοῦ ἀποστολοῦ, νὰ χρησιμεύῃ ὡς εἰσαγωγὴ εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ αισθητικὴν ἀνάλυσιν τῶν ἔργων τῆς τέχνης τοῦ λόγου γενικῶς καὶ νὰ εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν μᾶθημα περὶ τῆς νεοελληνικῆς πνευματικῆς ζωῆς.

2. Νεοελληνικὴ Φιλολογία.

Μὲ τὴν καθυστέρησιν αὐτὴν τῆς ἐπισήμου ἀκαδημαϊκῆς ἀναγνωρίσεως τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας ἀλληλένδετον εἶναι (ὡς ἀποτέλεσμα ταυτοχρόνως καὶ ὡς αἰτίον) τὸ γεγονός, τοῦ ὁποίου ἡ διαπίστωσις δὲν ἔγινεν ἀκόμη καὶ γινομένη θὰ φανῆ παράδοξος, ἐξ τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας (!) δὲν

(¹) Πρέπει νὰ τοιαῦτα εὐθὺς εἰ ἀρχῆς, ὅτι μετὰ τὴν λέξιν φιλολογία ὀνομάζω τὴν ἐπιστήμην τῆς λογοτεχνίας, ὅχι τὴν λογοτεχνίαν αὐτήν, ὅπως κακῶς ἐπεκράτησεν.

ὁ π ἄ ρ χ ε ι. Ἐν εξαίρεση κανεὶς τὰ μνημεῖα τῆς θημῶδους μεσαιωνικῆς λογοτεχνίας, διὰ τὰ ὅποια ἔχομεν ἀξιολόγους ἀπὸ μεθοδικῆς καὶ φιλολογικῆς ἀπόψεως ἐργασίας τοῦ Le-grand, τοῦ Hesseling, τοῦ Pernot, τοῦ Ξανθοῦδίδου κ. ἄ., ἢ μελέτῃ τῆς κυρίως νεοελληνικῆς λογοτεχνίας ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἔργον λογοτεχνικῶν, κριτικῶν, τοπικῶν ἱστοριοδιφῶν, δημοσιογράφων (διὰ νὰ μὴν ἀναφέρω τὸ ἀμέτρητον πλῆθος σοβαρῶν ἢ ἐπιπολαίων ἐρασιτεχνῶν καὶ «αἰσταντικῶν»), ἀνθρώπων δῆλα δῆ, οἱ ὅποιοι, καὶ εἰς τὰς ἀρίστας περιπτώσεις, δὲν ἦτο δυνατόν παρὰ νὰ κρατήσουν τὴν ἔρευναν τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας εἰς τὸ π ρ ο σ π ε ι σ τ η μ ο ν ι κ ὸ ν στάδιον, ἀπὸ τὸ ὅποσον ἐπέρασαν ὅλοι αἱ νεώτεροι φιλολογοὶ τῆς Εὐρώπης καὶ ἔπρεπε νὰ περάσωμεν καὶ ἡμεῖς, εἰς τὸ ὅποσον ἔμῳς ἦμεν ἐσταματησάμεν καὶ ἐξακολουθοῦμεν νὰ μένωμεν περισσότερον ἀπὸ ἑ, τι ἔπρεπε καὶ ἀπὸ ἑ, τι ἐπέβαλλαν τὰ πράγματα.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἕνα πλῆθος εἰδησιῶν συνεκentrῶθη, κείμενα ληθμονημένα ἢ ἀνέκδοτα ἔγιναν γνωστὰ, ἀναλύσεις ἔργων με βιβλιοστοχάστους πολλὰς αἰσθητικὰς παρατηρήσεις ἐδημοσιεύθησαν, ἀκόμη καὶ νεοελληνικαὶ γραμματολογικαὶ εἶδαν τὸ φῶς, ἀληθινὰ πολυτίμον ὄλικὸν διὰ τὸν μελλοντικὸν ἐπιστημονικὸν ἔρευνητὴν τῆς λογοτεχνίας μας, ἀλλὰ ὄ λ ι κ ὸ ν μόνον.

Ὅυτε καὶ ὡς π ρ ο σ π ε ι σ τ η μ ο ν ι κ ἶ α ἰ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθῶν τὰ περισσότερα σχετικὰ δημοσιεύματα — ἀφοῦ δὲν ἀπαλλάσσουσι τὸν ἐπιστημονικὸν μελετητὴν τῆς ὑποκρίσεως νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἰδίου θέματος, ἔστω καὶ διὰ νὰ πεισθῇ, ἑ, τι ἡμπορεῖ νὰ βασίζεται εἰς τὰ ἐμπειρικῶς, κατὰ τὸ πλεῖστον, συναχθέντα πορίσματα (!).

Ἄκόμη καὶ διὰ τὰς συνθετικωτέρας ἐρμηνείας τοῦ ἔργου ἐξαιρετικῶν μορφῶν τῆς λογοτεχνίας μας, ποῦ ὀφείλομεν εἰς τοὺς ἐπιφανεῖς κριτικούς μας (καὶ ἔχομεν ἀρκετούς καὶ ἀξιολόγους), θὰ χρειασθῇ ὁ μεθοδικὸς ἐπιστημονικὸς ἔλεγχος, εἴτε διὰ ν' ἀποδειχθῶν αὐτὰ ὡς πρωτότυποι, ἀλλ' ὑποκειμενικὰ εἰς τὴν ἐλλογὴν τῶν κριτηρίων ἢ τὴν συναγωγὴν τῶν πορισμάτων ἐρμηνείαν,

εἴτε διὰ ν' ἀποκτήσουν ἐκ τῶν ὑστέρων, διὰ μεθοδικῆς ἀναλύσεως τοῦ ἔργου καὶ χρήσεως τῶν πηγῶν, στερεὰν ἀντικειμενικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν βῆσιν, εἴτε διὰ ν' ἀποτελέσῃ, ἑ, τι ἐκεῖνοι οἱ κριτικοὶ διαισθητικῶς συνέλαβον, γόνιμον ἀφεταιρίαν βαθυτέρας διεισδύσεως εἰς τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου τούτου. Ἐν τῷ μεταξύ αἱ ἐργασίαι αὐταὶ οὐτ' ἐ π ι σ τ η μ ο ν ι κ ἶ α ἰ ἡμποροῦν νὰ θεωρηθῶν, ἀφοῦ παραβαίνουσι τὸν θεμελιώδη κανόνα καθ' ἐπιστημονικῆς ἐργασίας, ἑ, τι ἢ ἀναλυτικῆ ἔρευνα προηγεῖται τῆς συνθετικῆς, οὔτε φ ι λ ο λ ο γ ι κ ἶ α ἰ εἶναι, ἀφοῦ τοποθετοῦν τὴν αἰσθητικὴν κριτικὴν, ποῦ εἶναι, κατὰ τὸν ἀρχαῖον ὄρισμὸν τῆς φιλολογίας, πολλῆς ἐπιστήμης τελευταῖον ἐπιγένημα, εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ ἑ, τι εἰς τὸ τέλος τῆς ἐρεῦνης.

Ἄλλὰ καὶ ἑ, τι συλλογὰς ὄλικου δὲν θὰ εἶναι πάντοτε εὐκολοὶ καὶ ἀσφαλές (πρὸ παντὸς ἀ σ φ α λ ἔ ς) νὰ χρησιμοποιηθῇ ἢ ἐπιστήμη τὰ περισσότερα δημοσιεύματα, ποῦ ἀναφέρονται εἰς τὴν νεοελληνικὴν λογοτεχνίαν. Κανεὶς ἐπὶ παραδείγματι γνώστης τοῦ Σολομοῦ δὲν ἀγνοεῖ πλέον τὴν δυσκολίαν, τὸ ἀδύνατον πολλὰς, νὰ διακριθῇ εἰς τὰ Προλεγόμενα τοῦ Πολυὰ ἀντικειμενικὰ παράδοσις καὶ ὑποκειμενικὴ κρίσις, «ἀλήθεια καὶ ποίησις» (Wahrheit und Dichtung). Καὶ εἶμαι βέβαιος, ἢ μελλοντικῶς ἐπιστημονικῆ ἔρευνα τῆς λογοτεχνίας μας θὰ δεῖξῃ, ἑ, τι δημοσιεύματ' ἀντικειμενικῶς τόσον ἐπισηπλή, ἔπως τοῦ Πολυὰ τὰ Προλεγόμενα, εἶναι ὁ κανὼν, ἑ, τι ἐξαιρέσεις.

Ὅυτε ἦτο δυνατόν νὰ συμβῇ διαφορητικὰ. Διότι καὶ διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ ὄλικου, τὴν κατάταξιν, τὸν ἔλεγχον, τὴν ἐρμηνείαν, τὴν χρησιμοποίησιν κλπ. ὑπάρχει ὀρισμένη μέθοδος, ποῦ μας ἐξασφαλίζει ἀπὸ αὐθαίρεσας καὶ παρέχει εἰς τὸν κριτικὸν ἀναγνώστην τὸ αἰσθημα τῆς ἀσφαλείας, ἑ, τι καὶ αἱ πηγαὶ τὸν προσφέρονται ἑ, τι μόνον εὐσυνειδήτως, ἀλλὰ καὶ ἐμπειρῶς, καὶ ἢ χρησιμοποίησις καὶ ἐρμηνεία τῶν γίνεται πρὸ τῶν ὀμμάτων καὶ ὑπὸ τὸν ἔλεγχον του. Πῶς δὲμος εἶναι δυνατόν νὰ ἔχω τὸ αἰσθημ' αὐτὸ, ἑ, τιαν συναντῶ ἰσχυρισμὸς χωρὶς δικαιολογίας, εἰδησεις καὶ κρίσεις χωρὶς παραπομπάς, οἰκονομῆματα συλλογισμῶν θεμελιωμένα ἐπὶ γεγονότων ἀμφιβόλου γνησιότητος, ἑ, τιαν ὁ γράφων πολλὰς ἀγνοεῖ τὴν στοιχειώδη διαφορὰν μεταξύ πηγῶν καὶ βοηθημάτων ἢ

(!) Ἄναλυσον φανόμενον, ἀλλ' εἰς μικροτέρων κλίμακα παρουσιάζει καὶ ἢ μελέτῃ τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας.

κρίνει ἕνα πρόσωπον, ἐνῶ ἔχει τελείως συγκεχυμένους καὶ ἀορίστους ἰδέας περὶ τῆς ἐποχῆς του ;

Αὐτὸ τὸ χάος θάντικρύβη ἐνώπιόν του ὁ φιλόλογος, ποῦ θὰ ἤθελε μὲ προσωπικὴν μελέτην ν' ἀναπληρώσῃ ἢ νὰ συμπληρώσῃ ὅσα δὲν ἐδιδάχθη ἢ ἀτελῶς ἐδιδάχθη εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Πῶς θὰ προχωρήσῃ ; Ἀπὸ ἕνα ἐγκυκλοπαιδικὸν λεξικὸν ἢ ἀπὸ τὰ σύνομα βιογραφικὰ σημεῖωματα τῶν Νεοελληνικῶν Ἀναγνωριζάντων θὰ μάθῃ ἐπάνω κάτω, ὅχι ἀκριθῶς (1), τὰ ἔργα τῶν καλῶν μας λογοτεχνῶν—καὶ θὰ σπεύσῃ νὰ τ' ἀποκτήσῃ. Ἄλλ' αὐτὰ δὲν ἀρκοῦν· θὰ ἤθελε μερικὰ βοηθήματα, ποῦ θὰ τοῦ ζωῶσιν εἰδήσεις ἐξακριθωμένας διὰ τὸ πρόσωπον καὶ τὸ ἔργον ἐκάστου λογοτέχνου, ποῦ θὰ τον βοηθήσῃ νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὸ περιεχόμενον, τὴν μορφήν, τὴν τεχνικὴν τῶν λογοτεχνιμμάτων, θὰ ἤθελεν ἐπὶ τέλους κάτι ἐκτενέστερον καὶ ἀκριθέστερον—ἀπὸ ἃ, τι του παρέχουν αἱ πρόχειροι συνήθως βιογραφίαι τῶν ἐγκυκλοπαιδικῶν λεξικῶν—δὲν ἠμποροῦμεν ν' ἀξιώσωμεν ἀπὸ ἕνα συνήθη φιλόλογον τῆς μέσης ἐκπαίδεως νὰ κάμῃ μόνος του δημιουργικὴν ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν. Ποῦ θὰ εἴρηγ τοιαῦτα βοηθήματα ;

Πρῶτα πρῶτα δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἤξεύρῃ, ἂν ὑπάρχουν καὶ τί ὑπάρχει. Διότι μία ἔστω καὶ στοιχειώδης βιβλιογραφία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας (2) δὲν ὑπάρχει. Ποῦ νὰ καταδεχθοῦν οἱ ὑψηλοβάθμιες ἐπιστημονικῆς, ποῦ κἀπότται διαρκῶς ὑπὲρ τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, νὰ καταπισθῶσιν μ' ἕνα τόσον ταπεινὸν ἔργον ! Καὶ καλὰ κάμουν·

(1) Πόσοι ἀπὸ ἡμᾶς γνωρίζουν μὲ ἀκριβείαν νὰ εἰποῦν, τί ἔγραψεν ὁ Χριστόπουλος, ὁ Παλαμάς, ὁ Παπαδιαμάντης, ὁ Σενόπουλος ;

(2) Καὶ ἡ σύνταξις μιᾶς ἀνθρωπίνης βιβλιογραφίας προϋποθέτει τὴν γνώσιν ὀρισμένων μεθελληνικῶν κανόνων. Ἐνας π.χ. σπουδαίτατος κανὼν, ὁ ὅποιος δὲν τηρεῖται εἰς ἕλα σχεδὸν τὰ γνωστά μου βιβλιογραφικὰ σχεδιάματα, εἶναι ὅτι μία βιβλιογραφία πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἀρνητικῶς πλήρης. Πρέπει ὅθλα δὴ ὁ συντάσσων νὰ εἴρηγ τρόπον, ὥστε νὰ γνωρίζῃ ὁ ἀναγνώστης, ἂν καὶ κατὰ πόσον ἠρεῦνησεν καὶ ἐκεῖ, ὅπου τάποτελέσματα τῆς ἐρευνῆς ἦσαν ἀρνητικὰ. Π.χ. ποῖα περιόδικα ἢ ποίας βιβλιοθήκας ἐμελέτησε, χωρὶς νὰ εἴρηγ τίποτε. Ἐτοὶ καὶ μόνον θὰ ἔχη ὁ ἀναγνώστης τὸ αἰσθημα τῆς ἀσφαλείας, ὅτι τίποτε δὲν του διέφυγε, ἢ θὰ γνωρίζῃ, πρὸς ποῖαν κατεύθυνσιν πρέπει νὰ ζητήσῃ νὰ συμπληρώσῃ τὴν ἔρευναν τοῦ προκατόχου.

διότι τὸ ἔργον εἶναι δύσκολον, δυσκολώτερον πάντως ἀπὸ τὸ ν' ἀναμασᾶς ἢ νὰ ἐκκρίνης «ἰδέες πρωτότυπες».

Ἄλλ' ἔστω. Κατορθώεις μετὰ πολλοῦς κόπους καὶ ἀναζητήσεις εἰς καταλόγους βιβλιοπωλείων κλπ. (3) ὁ φιλόλογος νὰ κατατοπισθῇ κάπως ἀπὸ ἀπόψεως βιβλιογραφικῆς. Ἡ πρώτη παρατήρησις, ποῦ θὰ κάμῃ, εἶναι, ὅτι πολὺ ὀλίγα μελέται ἔχουν γραφῆ γενικῶς περὶ τῶν νεωτέρων λογοτεχνῶν μας. Ὅχι μόνον διὰ τοὺς ζῶντας ποιητὰς καὶ πεζογράφους δὲν ἔχομεν συγγράμματα, ποῦ θὰ μας βοηθήσουν νὰ καταλάβωμεν καὶ νὰ παρακολουθήσωμεν τὸ ἔργον των (4), ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς περισσότερους ἐκ τῶν ἀποθανόντων δὲν ὑπάρχουν ἀξιόλογα βοηθήματα, διὰ τὸν Ζαλοκώσταν π.χ. ἢ τὸν Χριστόπουλον ἢ τὸν Μαβίλλην, διὰ τὸν Παπαδιαμάντην, τὸν Ροῦδην ἢ τὸν Καρακίτσιαν.

Καὶ τὰ ὑπάρχοντα ὅμως δημοσιεύματα τὰς περισσότερας φορὰς τον συσκοτίζουν μᾶλλον παρὰ τον διαφωτίζουν. Ἄλλοτε εἶναι πρόχειρα καὶ ἀμάρτυρα σχεδιάματα μὲ πολλὰς ἀοριστίας καὶ πολλὰ κενὰ διὰ τὸν κριτικὸν ἀναγνώστην· ἄλλοτε εἶναι τόσον μονόπλευρα καὶ ὑποκειμενικὰ, ὥστε νὰ τον διαφωτίζουν ὀλιγώτερον περὶ τοῦ ἐξεταζομένου λογοτέχνου καὶ περισσότερον περὶ τοῦ χαρακτήρος καὶ τῶν προσωπικῶν τοῦ συγγραφέως των. Πάντοτε δὲ σχεδὸν εἶναι ἔργα βραχυπόνα, ἀμέθοδα, καὶ κυνηγοῦν περισσότερον τὰς δάφνας τῆς πρωτοτυπίας παρὰ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ χρήσιμον.

Τὴν ζωὴν καὶ τὴν δρᾶσιν τοῦ Ρήγα π.χ. διεφώτισαν ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως τὰ τελευταῖα χρόνια πλατῶς οἱ ἱστορικοὶ μας. Ἄλλ' ὁ Ρήγας ἀνίχκει καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν

(3) Δὲν εἶναι ἐντροπὴ νὰ ἐμολογήσωμεν, ὅτι οἱ κατάλογοι τῶν βιβλιοπωλείων ἀναπληρῶσιν δι' ἡμᾶς τὴν ἀπουσίαν καθὲ βιβλιογραφικοῦ βοηθήματος· ἐντροπὴ εἶναι ν' ἀνεξιχνίαστα τὴν κατὰστασιν αὐτῶν.

(4) Καὶ ὅμως χρειαζόμεθα ἡμεῖς, περισσότερον ἀπὸ ἃ, τι ἄλλοι λαοὶ διὰ τοὺς συγχρόνους των λογοτεχνῶν χρειαζόνται, τοιαῦτα εἰσαγωγὰς εἰς τὸ ἔργον τῶν ζῶντων λογοτεχνῶν, διότι ἡ νεοελληνικὴ λογοτεχνία δὲν ἔχει ἀκόμη τοὺς ἀναγνωριζομένους «κλασσικοὺς» τῆς καὶ ἐτοὶ εὐρισκόμεθα εἰς τὴν νάγκην, εἰς μεγαλύτερον βαθμὸν παρὰ ἕκτεινοι, νὰ ἐρημνεύωμεν εἰς τὰ ὀχλοῖα ἔργα συγχρόνων ζῶντων λογοτεχνῶν. Ποῦ εἶναι ὅμως ἡ βιβλία, ποῦ θὰ μᾶς εἰσαγάγουν εἰς τὴν κατανόησιν τῆς παραγωγῆς ἐνὸς Δροσίνῃ ἢ ἐνὸς Πορφύρα, τοῦ Νιρβάνᾳ ἢ τοῦ Σενόπουλου κλπ. ;

τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας—θὰ ἀνῆκε καὶ ἂν δὲν εἶχε γράψει στίχους. Τί ἐκάμαμεν ἡμεῖς οἱ φιλόλογοι; Ὑστερ¹ ἀπὸ 130 χρόνια ἔχει μόνον κριτικὴ ἐκδόσις τῶν ἔργων τοῦ δὲν ὑπάρχει, ἀλλ' οὔτε γνωρίζομεν κἂν θετικὰ, τί πράγματι ἔγραψε.

Γύρω ἀπὸ τὸν Σολομὸν ἐδημιουργήθη τελευταίως ὀλόκληρος φιλολογία καὶ συναρθεύθη τεράστιον ὕλικὸν εἰδήσεων. Καὶ ὁ μὴ μίᾳ ἀντικειμενικῇ καὶ ἐξηκριθωμένῃ βιογραφίᾳ τοῦ ποιητοῦ μας μὲ ἀνάλυσιν τῶν ἔργων του ἐπιστημονικὴν δὲν ὑπάρχει. Ἐκείνος ποῦ θὰ θελήσῃ νὰ γνωρίσῃ τὸν ἀληθινὸν Σολομὸν, καὶ ἔχει τὸν Σολομὸν μὲ σάλτσαν μαρξικὴν ἢ ἡρωολατρικὴν, ἀγιογραφικὴν ἢ ποζιτιβιστικὴν, μεταφυσικὴν ἢ ψυχχαναλυτικὴν καὶ δὲν ἤξεύρω τί ἄλλο, χρειάζεται ἕνα πλήθος βιβλίων νὰ διεξέλθῃ, ἀγωνιζόμενος διαρκῶς νὰ διακρίνῃ τὰ γεγονότ² ἀπὸ τοὺς ἰσχυρισμούς, τὴν πραγματικότητ³ ἀπὸ τὴν μυθολογίαν.

Ἡμποροῦμεν νὰ ζητήσωμεν ἀπὸ ἕνα κοινὸν φιλόλογον τῆς μέσης ἐκπαίδευσσεως αὐτὸν τὸν ἄθλον; Θὰ ἔχῃ τὰ μέσα νὰ προμηθευθῇ ἑλ⁴ αὐτὰ τὰ βιβλία ὁ φιλόλογος τῆς ἀπαρχίας; (καὶ χρειάζονται ἑλα, διότι ἑλα καὶ ἀπὸ παρέχουσι) Καὶ ἂν ἔχει τὰ χρήματα, θὰ ἔχῃ τὸν καιρὸν, θὰ ἔχῃ τὸ ἀπαιτούμενον κριτικὸν καὶ ἱστορικὸν πνεῦμα νὰ τα χρησιμοποιοῦσιν ἐπιφωλεῶς καὶ ν⁵ ἀπαρτίσει ἐξ αὐτῶν τὸν Σολομὸν τὸν ἀληθινόν, περὶ τοῦ ὅποιου καὶ μόνον ἀξίζει ν⁶ ἀπασχολῆσθαι τοὺς μαθητὰς του;

Δὲν ὀμιλῶ περὶ κριτικῆς ἐκδόσεως τοῦ Σολομοῦ, ποῦ δὲν ὑπάρχει καὶ δὲν βλέπω τὸ ἐνδεχόμενον νὰ ὑπάρξῃ ἐξ προσεχῆς μέλλον (1). Θὰ ἐξακολουθοῦμεν ἀκόμη νὰ χρησιμοποιοῦμεν, ἀνατυπομένους τῆ πρωτοβουλία βιβλιοπωλῶν, τὰς παλαιὰς ἐκδόσεις, ἐκ τῶν ὁποίων κάθε μίᾳ παρέχει καὶ διαφορετικὸν κείμενον μὲ χαῶδη συσῶρευσιν παραλλαγῶν. Βιβλιοπῶλαι ἐπίσης, ἔχει φιλόλογοι, κατήρτισαν καὶ ἑλας σχεδὸν τὰς ἐκδόσεις τῶν ἄλλων λογοτεχνῶν, καὶ καμίας ἀκόμη δὲν ἀισθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ μας δώσῃ τοὺς ἀχίριστον αὐτῶν τὴν κριτικὴν ἐκ-

δόσιν, ἂν καὶ δὲν παρουσιάζει τὸ ἔργον τὰς κολοσσιαίας δυσκολίας, ποῦ ἔχει νὰ ὑπερνήκησῃ ἢ κριτικὴ ἐκδόσις τοῦ Σολομοῦ. Καὶ τοῦτο τὸ ἔργον θεωρεῖται κατὰ βάθος ἀπὸ τοὺς «στοιχαστέ» καὶ τοὺς «καίταντικούς» μελετητὰς τῆς λογοτεχνίας μας ἔργον ταπεινόν, κατάλληλον διὰ πεζὰς καὶ σχολαστικὰς ὑπάρξεις, ὅπως κάθε ἐργασία μακροτέρως πνοῆς καὶ ὀλιγώτερον ἐντυπωσιακῆ. Τὸ λαμπρὸν πρότυπον τῆς μνημειώδους ἐκδόσεως τοῦ Ἐρωτοκρίτου ὑπὸ τοῦ Ξανθοῦδου ἔμεινε χωρὶς μιμητὰς εἰς τὸν τόπον, ποῦ ἐγεννήθη ἡ ρητορεία καὶ κυβερνᾷ ὁ δημοσιογραφισμός.

3. Φιλολογία καὶ κριτικὴ.

Εἰς τὴν ἀνυπαρξίαν ἐπιστημονικῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας ὀφείλεται κυρίως καὶ ἕνα ἄλλο κακόν, ἐναντίον τοῦ ὁποῦο δικαίως διαμαρτύρονται οἱ λογοτέχναι μας (2). Πρόκειται περὶ τῆς ἀληθινῆς περιέργου διαγωγῆς μερικῶν καθηγητῶν, οἱ ὅποιοι, λησιμονοῦντες ἔτι διωρίσθησαν καὶ πληγρόνται, διὰ τὴν καθοδηγήσαν τὴν νεότητα εἰς τὴν κατανόησιν καὶ τὴν ἀγάπην τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, μεταχειρίζονται τὴν θέσιν των διὰ νὰ περιῦδρῶσιν ἐνώπιον τῶν ἀνυπόπτων μαθητῶν τὰ σεβαστότερα ὄνόματα τῆς συγχρόνου λογοτεχνικῆς ζωῆς. Ἔτσι, ἀντιστάσεως μὴ εὐσης, αὐτοχειροτονούμενος ὁ καθένας εἰς ποντίφικα τῆς λογοτεχνικῆς μας ζωῆς, μοιράζει μὲ ἀφορισμοὺς κατηγορηματικούς (οἱ ἀφορισμοὶ εἶναι ἢ ἀδυναμία τοῦ Νεοέλληνος δὲν χρειάζονται, βλέπει, πολλὴν ἐργασίαν) εἰς τὸν κάθε λογοτέχνην τὰ συγχωροχάρτια τῆς ἀθανασίας ἢ, συχνότερον ἀκόμη, τὴν καταδικαστικὴν ἀπόφασιν τῆς αἰωνιότητος. Εἶναι ἄλλως τε χαρακτηριστικὸν τοῦ Νεοέλληνος μὲ τὴν ἀγονον καὶ στενόκαρδον ψυχρῶσύνθεσιν (καὶ ἡμεῖς οἱ φιλόλογοι κατέχουμεν εἰς αὐτὸ τὰ πρωτεία) ν⁷ ἀντιλαμβάνεται πάντοτε σχεδὸν τὴν κρίσιν ὡς ἐπίκρισιν, ποτὲ ὡς ἔγκρισιν, καὶ νὰ νομίζῃ, ἔτι ὀφίσταται: κρίρον πλῆγμα ἢ ἀνωτερότης του, ἂν ἀφήσῃ τὴν ψυχὴν του νὰ δοκιμάσῃ ἀδῶλως, χωρὶς ἐπιφυλάξεις καὶ μεμφιμοιρίας, τὴν χαρὰν δι⁸ ἔτι ὥρατον δὲν

(1) Καὶ ὅμως τὴν ἀνάγκην τοιαύτης ἐκδόσεως διετύπωσεν μὲ τὴν καθολικότητα τοῦ πνεύματος καὶ τὴν φωτεινὴν του σκέψιν ἦδη τὸ 1902 ὁ Παλαμάς εἰς τὰ Προλεγόμενα τῆς ἐκδόσεως Μαρασῆλ σελ. νθ'. κέ. Ἐλευθ.

(2) Τελευταίως ἀκόμη ἠναγκάσθη νὰ γράψῃ περὶ αὐτοῦ ὁ Ξανθοῦδος, ἐπικαλούμενος τοῦ Ἰγourεῖου τὴν ἐπέμθεσιν («Ν. Ἐστία» 1932 σ. 267). Φοβῶμαι, ἔτι ἡ θεραπεία δὲν εἶναι ζήτημα Ἰγourεῖου.

παρήγαγεν εκείνος. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, ὅπως καὶ εἰς ἄλλα ἔθνη καὶ ζήτηματα, οἱ διδάσκαλοι τῆς νεότητος, ἀντὶ τὴν ἀνάφωτον εἰς τὰς ψυχὰς τῶν τῆν φλόγα καὶ τὴν θερμότητα τοῦ ἐνθουσιασμοῦ δι' ὅ,τι ὠραῖον ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ὁ δῶστονος αὐτὸς τόπος, ἀγωνίζονται νὰ τοὺς ἐξάψουν τὸν πυρετὸν καὶ τὴν φλεγμονὴν τοῦ φανατισμοῦ τῶν καὶ νὰ δημιουργήσουν μεταξὺ τῶν ἀκροατῶν τῶν ὁπαδοῦς, ἔχι μαθητὰς.

Διὰ τὴν κατάστασιν αὐτὴν ὑπεύθυνος εἶναι βεβαίως καὶ ἡ τεραστία παρεξήγησις τῆς ἀποστολῆς τοῦ σχολείου, ἡ ὁποία βασιλεύει ἀκλόνητος εἰς τὰ μαζὰ τῶν περισσοτέρων ἐκπαιδευτικῶν μας καὶ ἐπιηρέζει: κάθε τῶν ἐνέργειαν. Ἐλησμονήθη δὴλα δὴ, ὅτι ἔργον τοῦ σχολείου εἶναι νὰ εἰσαγάγῃ τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν ὑπάρχουσαν πνευματικὴν ζωὴν καὶ τὰς ὑπαρχούσας πολιτιστικὰς ἀξίας τοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἐποχῆς τῶν, ὥστε στηριζόμενοι ἐπ' αὐτῶν κατόπιν νὰ συνεχίσουν ἢ νὰ διαρρυθμίσουν ὅ,τι εὐρήκαν. Ἐνομήθη, ὅτι τὸ σχολεῖον ἔχει τὴν ἀποστολὴν νὰ δημιουργῇ ἢ νὰ ἀνατρέψῃ πνευματικὰς ἀξίας, νὰ ρυθμίσῃ ἐκεῖνο τὴν ζωὴν, καὶ ἔχι νὰ τὴν ἐξυπηρετῇ. Ὅτι βέβαια ἡ ἀντίληψις αὐτὴ οὐτε λογικῶς οὐτ' ἐπιστημονικῶς ἤμπορεῖ νὰ σταθῇ, δὲν χρειάζεται ἰδιαιτέρως νὰ ἀναπτυχθῇ. Ἄλλ' ἀκριβῶς δι' αὐτὸ ἔχει λάθει τεραστίαν διδάσκειν. Ἀφ' ἑτέρου κολακεύει τὴν ματαιοδοξίαν τοῦ κάθε δασκαλίσκου, ὁ ὁποῖος μὲ πολὺ ὀλίγον κόπον (αὐτὸ εἶναι, ποῦ φοβοῦμεθα πάντοτε, τὸν κόπον) καὶ χωρὶς ἀντιρρήσεις (τί ἀντιρρήσεις ἤμποροῦν νὰ φέρουσι παιδιὰ τὸ πολὺ 17—18 ἔτων, κάτω μάλιστα ἀπὸ τὸν φόβον τῆς βαθμολογίας;) προσφέρει εἰς τὸν ἑαυτὸν τοῦ τὴν ἀνέκφραστον ἠδονὴν «νὰ ρυθμίσῃ τὴν ζωὴν τοῦ μέλλοντος», ἀφοῦ τὴν ζωὴν τοῦ παρόντος γνωρίζει πολὺ ὀλίγον καὶ ἔννοεῖ ἀκόμη ὀλιγώτερον. Ἔτσι κατορθώνει νὰ ἀποκτήσῃ καὶ αὐτὸς ἐπιρροὴν καὶ δύναμιν (τὸ ἔνστικτον τοῦ πολιτευομένου ἐνεργεῖ εἰς τὴν ψυχὴν κάθε Ρωμοῦ) καὶ ν' ἀφήσῃ νὰ ζεσπάσῃ μὲ τὸν ἀκίνδυνότερον τρόπον ἢ μαχητικότητι

καὶ ἐπαναστατικότητι τοῦ, αἱ ὁποῖαι ἄλλως θὰ ἐξεθύμαιναν, ἀπὸ τὸν ἀνανδρον φόβον τῶν εὐθυνῶν, ποῦ μας κατέχει, εἰς τὰς καφρανεϊκάς συζητήσεις. Ἔτσι καὶ εἰς τὴν ἰδικὴν μας περιπτώσιν ὁ καθηγητὴς, ποῦ δὲν τολμᾷ, (παρ' ὅλην τὴν ἀνευλάβειαν πρὸς τὴν παρθενοκρίτητα τοῦ χάρτου, ποῦ χαρακτηρίζει τὸν Νεοελληνα) δημοσίᾳ νὰ διατυπώσῃ τὰς γνώμας του περὶ τοῦτου ἢ ἐκείνου τοῦ λογοτέχνου, διότι καὶ ἀντικειμενικῶς θὰ πρέπη νὰ τὰς διακαλογίσῃ καὶ ἐπικρίσεις νὰ περιμένῃ, τὰς σεβρίει μὲ καμάρει εἰς τοὺς μαθητὰς του, τοὺς ὁποῖους μὲ τὴν μωροπίστον τῶν πρῶτων πολλῶν ἐκπαιδευτικῶν θεωρεῖ περισσώτερον ἀμαθεῖς καὶ βλάκας, ἀπ' ὅ,τι πράγματι εἶναι.

Προκειμένου ὁμως περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας πρέπει νὰ τοινισθῇ, ὅτι εἰς τοῦτο πολὺ συντελεῖ καὶ ἡ ἀπουσία ἐπιστημονικῶν καὶ ἐπομένων ἀντικειμενικῶν μελετῶν περὶ αὐτῆς. Ὅσα ἔχουν γραφῆ, καὶ τὰ καλύτερ' ἀκόμη, εἶναι ἔργα κριτικῆς. Καὶ ἡ κριτικὴ, ἐφ' ὅσον ἀποτελεῖ μέρος καὶ αὐτὴ τῆς λογοτεχνικῆς ζωῆς (δὲν τὴν ἐξετάζει ἐπομένως ὡς ἀντικείμενον θεωρητικῆς μόνον ἐρεύνης, ὅπως ἡ φιλοσοφία), καὶ σκοποῦς ἀμέσως πρακτικοῦς ἐπιδιώκει, δικαιοῦται δὲ καὶ πρέπει νὰ ἔχη καὶ ὑποκειμενισμὸν καὶ μαχητικότητα εἰς τὰς κρίσεις τῆς (!). Ἔργα ὁμως φιλολογικὰ, ὅπου τὰ λογοτεχνήματα νὰ ἐξετάζονται μὲ γαλήνην καὶ δικαιοσύνην καὶ πνευμικὴ ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας δὲν ὑπάρχουν.

Πότος λοιπὸν θὰ κατηγορήσῃ τὸν ἐκπαιδευτικόν, ὅταν, μμοούμενος τὰ ὑπάρχοντα πρότυπα, λησμονεῖ τι εἶναι φιλόλογος, ἀποχρωμένους νὰ δεῖξῃ ὅ,τι καλὸν εἶναι ἐπιτεύγματα ἢ καὶ ἐπιδιώξεις παρήγαγεν ὁ κάθε λογοτέχνης, καὶ μεταβάλλεται εἰς κριτικόν, μεταφέροντα εἰς τὴν γαληναίαν ἀτιμωσφαιραν τοῦ σχολείου τοὺς κριτικὸς διαπληκτισμοὺς τῆς ἐνεργοῦ λογοτεχνικῆς ζωῆς;

(!) Διὰ μακρῶν ἀνέπτυχα τὴν οὐσιώδη διαφορὰν μεταξὺ λογοτεχνικῆς κριτικῆς καὶ φιλολογίας εἰς τὸ ἄρθρον Γραμματολογία τῆς Μ. Ἑλληνικῆς Ἐγκυκλοπαίδειας.

Β'.

Ἄνεπιτξ' ἀνωτέρω τὰς ἐλλείψεις καὶ τὰς δυσκολίας, ποῦ παρουσιάζει ἡ διδασκαλία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας εἰς τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Ὅσας καὶ νὰ διορθώσῃ ἢ εἰσαγαγῇ τῆς εἰς τὰ Πανεπιστήμια, αἱ ἐλλείψεις θὰ ἐξακολουθοῦν ἐπὶ πολὺν ἀκόμη χρόνον νὰ ὑπάρχουν καὶ νὰ εἶναι σοβαρώτατα. Πῶς θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ τὰς ἀντικρύσωμεν ; Ὅθ' ἐξετάσω πρῶτα, τί μέχρι τοῦδ' ἐπροτάθη ἢ ἐγίνε σχετικῶς μὲ τὸ ζήτημα.

4. Οἱ λογοτέχναι εἰς τὴν μέσῃν ἐκπαίδευσιν.

Δὲν εἶναι πολὺς καιρὸς, ποῦ συνεζητήθη ζωνηρότατα, καὶ σήμερον ἀκόμη δὲν λείπουν οἱ ὑποστηρίζοντες, ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ διορισθοῦν ὡς καθηγηταὶ τῆς νεοελληνικῆς εἰς τὰ γυμνάσια, ἀνεξαρτήτως τυπικῶν προσόντων, λογοτέχναι καὶ κριτικοί. Ἔτσι καὶ ἡ λογοτεχνία μας θὰ ἐδιδάσκετο ἀπὸ ἀνθρώπου, ποῦ τὴν κατέχουν καλὰ, καὶ οἱ λογοτέχναι θὰ ἐνισχύοντο ὀλιγὸς ἀπὸ τὸ κράτος πρὸς ὄφελος τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς.

Ἀφήνω κατὰ μέρος τὴν τελευταίαν αὐτὴν ἀποψιν, διότι δὲν θὰ ἤθελα νὰ συζητήσω ἕνα ζήτημα τόσον λεπτόν, ποῦ εἶναι καὶ πρέπει νὰ εἶναι, καὶ εἰς τὴν συνειδησιν τῶν ἐνδιαφερομένων, εἶμαι βέβαιος, τελειῶς δευτερεύον. Δὲν ἐξετάζω ἐπ' ἴσης, ἂν θὰ ἐδέχοντο οἱ λογοτέχναι νὰ διορισθοῦν καὶ ἐξωτῶν Ἀθηνῶν, ποῦ δὲν ἀποτελοῦν, φαντάζομαι, τὴν Ἑλλάδα, ἢ τὸ σπουδαιότερον, ἂν εἶλο γινωρίζουον ἔντως τὴν λογοτεχνίαν μας τόσον, ὅσον θὰ ἔπρεπε καὶ ὅσον θὰ παρεδέχετο κανεὶς κατ' ἀρχήν. Διότι δὲν λείπουν εἰς ἡμᾶς οἱ λογοτέχναι, τῶν ὁποίων αἱ γνώσεις, ἀκόμη καὶ εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς λογοτεχνικῆς μας παραγωγῆς, εἶναι πολὺ περιωρισμένα, εἴτ' ἀπὸ ὀκνηρίαν εἴτ' ἀπὸ ἀρνησιν καὶ περιφρόνησιν τῆς ἐργασίας τῶν παλαιότερων γενεῶν, εἴτε καὶ ἀπὸ μίαν ἀντίληψιν περὶ «ζωῆς» στενῆν καὶ ἀνόητον, ποῦ τοὺς ὀδηγεῖ εἰς τὸ νὰ θέτουν εἰς ἀντίθεσιν τὴν «ζωὴν» πρὸς τὸν κόσμον τοῦ βιβλίου καὶ τῆς μελέτης, ὡσὺν νὰ μὴν ἦτο καὶ ὁ κόσμος αὐτὸς ἕνα κομμάτι, καὶ μάλι-

στα τὸ βαθύτερον, τὸ πολυτιμότερον, τὸ αἰωνιότερον κομμάτι, τῆς ζωῆς.

Ἄλλ' αὐτοὺς ἠμποροῦμεν νὰ μὴν τοὺς λάθωμεν ὑπ' ὄψιν — εἶναι ὀλίγοι ἄλλως τε. Ὑπάρχουν ὅμως ἄλλοι λόγοι, πολὺ σοβαρώτεροι, ἕνεκα τῶν ὁποίων νομίζω, ὅτι πρέπει, καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ πρὸς τὸ συμφέρον αὐτῆς τῆς λογοτεχνίας, ν' ἀποκρουσθῇ τελειῶς αὐτὴ ἢ σκέψις.

α') Τὸ μάθημα τῶν νέων ἐλληνικῶν δὲν εἶναι οὐτ' ἀποκλειστικῶς οὔτε κυρίως μάθημα αἰσθητικῆς, εἶναι μάθημα γλωσσικὸν καὶ μάθημα πολιτισμοῦ, ἀποτελεῖ δὲ μέρος συστήματος ἀγωγῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως μὲ σκοποὺς γενικωτέρους, ἡθικῶς καὶ κοινωνικῶς, ὑπὲρ τῶν ὁποίων πρέπει νὰ προσφέρῃ καὶ αὐτὸ τὴν συμβολήν του. Ἡ αἰσθητικὴ μὲρψωσις εἶναι ἕνα μέρος, πολὺτιμον πάντως μέρος, τῆς προσωπικότητος, τὴν ὁποίαν θέλει καὶ ὑποχρεοῦται ν' ἀναπτύξῃ τὸ σχολεῖον. Καὶ ἐρωτῶ τώρα : Ἐχουν οἱ λογοτέχναι μας τόσον γνήσιον ἐπιστημονικὴν τὴν γλώσσην, καὶ τῆς δημῶδους ἔστω, ὥστε νὰ ἠμποροῦν ν' ἀναπτύξουν καὶ νὰ συνειδητοποιήσουν εἰς τὰ παιδιὰ τὰ μικρὰ τὸ γλωσσικὸν αἰσθημα καὶ τὴν ἰκανότητα εἰς τὸν ἐμαλὸν τῆς χειρισμὸν ; Ἐχουν τόσον ἱστορικὴν μὲρψωσιν, ὥστε νὰ εἰσαγάγουν τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν συνειδητὴν ἐπίγνωσιν τοῦ πολιτισμοῦ μας καὶ τῶν ἱστορικῶν συνθηκῶν τοῦ παρόντος ; Καὶ θὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ βοηθήσουν μὲ τὸ μάθημα τῶν νεοελληνικῶν εἰς τὸν καθολικὸν ἀνθρωπιστικὸν σκοπὸν τῆς ἀγωγῆς μὲ τὰ πολὺπλοκα προβλήματα, ποῦ παρουσιάζει ;

β') Ἡ διδασκαλία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας πρέπει διὰ λόγους καὶ ἐπιστημονικοὺς καὶ παιδαγωγικοὺς, ποῦ δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀναπτυχθοῦν ἐδῶ, νὰ γίνεται ἀπὸ ἀνθρώπους ἐμπείρους τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης καὶ λογοτεχνίας, ἰκανοὺς ἐπομένως νὰ πραγματοποιοῦν κατὰ τὴν διδασκαλίαν των τὴν σύνδεσιν πρὸς τὰς ἀρχαιότερας περιόδους τῆς γλώσσης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ἔθνους. Ὁ ἀρχαῖος ἐλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ ὁ νεοελληνικὸς δὲν ἀπο-

τελούν δύο κόσμους ξεχωριστούς, ἐμμέσως μόνον συνδεομένους, ὅπως π. χ. ὁ ἀρχαῖος ἐλληνικός καὶ ὁ γερμανικός ἢ ὁ ἰταλικός. Εἶναι στάδια μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἱστορικῆς ἐνότητος, καὶ τῆς ἐνότητος ταύτης συνειδητοῦν πρέπει πάντοτε νὰ ἔχη, ὅστις ἐξετάζει· εἴτε τὸν ἕνα εἴτε τὸν ἄλλον. Πρὸς τοῦτο βεβαίως δὲν εἶναι ἀρκετὰ τὰ ὀλίγα ἀρχαῖα ἐλληνικά, ποῦ ἐδιδάχθησαν (ὅσοι ἐδιδάχθησαν) εἰς τὸ γυμνάσιον οἱ λογοτέχναι, ὅσοι δὲν εἶναι καὶ φιλόλογοι—καὶ περὶ αὐτῶν πρόκειται ἐδῶ.

γ.) Μετὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὴν σχολικὴν ζωὴν λογοτεχνῶν, ἀνθρώπων δηλαδὴ ἐνεργῶς καὶ δημιουργικῶς συμμετεχόντων εἰς τὴν λογοτεχνικὴν ζωὴν τοῦ παρόντος, ἐνισχύεται τὸ πνεῦμα τῆς πολεμικῆς καὶ τῆς κριτικῆς, περὶ τοῦ ὁποῖου ὠμίλησα παραπάνω. Εἶναι πολὺ δύσκολον, σχεδὸν ἀδύνατον, εἰς ἕνα μὴ ἐπιστήμονα ν' ἀντιληφθῇ, καὶ πρὸ παντὶς νὰ αἰσθῆται νῆ, ὅτι τὸ σχολεῖον ἔχει τὴν ἀποστολὴν νὰ παρουσιάσῃ εἰς τοὺς μαθητὰς ὄχι τὴν χαϊώδη καὶ περιπλοκὴν λειτουργίαν πρὸς ἀνάδειξιν ἀξιών, ἀλλ' αὐτὰς ταύτας τὰς ἀξίας, καὶ δὴ ὡς κατὰ ἀναγνωρισμένον καὶ μὴ ἀμφισβητούμενον.

δ.) Ὁ λογοτέχνης, ποῦ γίνεται ἐξαφνα καθηγητής, θὰ στερεῖται καὶ δὲν θὰ εἶναι εὐκολον ν' ἀποκητήσῃ τὸ ἦθος (ἢ λέξεις χωρὶς ἠθικολογικὴν ἀπόχρωσιν) τοῦ ἀληθινοῦ διδασκάλου, τὸ ἀσύλληπτον αὐτὸ προσωπικὸν τάξι εἰς τὴν μεταχείρισιν τῆς παιδικῆς ψυχῆς, τὸ ὅποion ἐπιτρέπει νὰ τῆς καλλιεργῆς ὅτι ὠραῖον ἔχεις μέσα σου, μὲ ἀγάπην, ἀλλὰ καὶ μὲ σεβασμὸν ταυτοχρόνως πρὸς τὴν μέλλουσαν γενεάν, ποῦ θὰ εἶναι, ποῦ πρέπει νὰ εἶναι· καλύτερα ἀπὸ τὴν ἰδικὴν σου, χωρὶς ἀφ' ἑτέρου νὰ χάσῃς τὴν ἐπιβολὴν σου καὶ τὴν σταθερότητα τῆς διαγωγῆς σου καὶ χωρὶς νὰ λησμονῆς κάθε καὶ τόσον, πῶς ἔχεις ἐμπρὸς σου παιδιὰ καὶ ὄχι μεγάλους.

Αὐτὴ ἡ ἱκανότης, νὰ αἰσθάνεσαι μὲ συμπάθειαν τὴν ψυχροσύνησιν καὶ τὰς ἀνάγκας μιᾶς τόσον διαφορετικῆς ὑπάρξεως, ὅπως τὸ παιδί, χωρὶς νὰ χάνῃς τὴν προσωπικότητά σου τὸν ὄριμον (μ' αὐτὴν ἄλλως τὸ θὰ πραγματοποιήσῃς τὸ παιδαγωγικὸν σου ἔργον), εἶναι βέβαια χάρισμα προσωπικόν, ποῦ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἔχη ἐμφύτως καὶ ἕνας λογοτέχνης· ἀλλ' εἶναι ταυτοχρόνως κάτι, ποῦ

συνειδητοποιεῖται καὶ καλλιεργεῖται μὲ τὴν μακροχρόνιον φοίτησιν, μὲ τὴν συνεχῆ διαβίωσιν ἐντὸς ἐνὸς πλαισίου πειθαρχίας καὶ συστήματος, μὲ τὴν μακρὰν σχολικὴν πείραν, ποῦ ἀποκτᾷς ὡς μαθητής, διὰ νὰ τὴν χρησιμοποιήσῃς ὡς διδάσκαλος, μὲ τὰ πολυάριθμα παραδείγματα καλῶν ἢ κακῶν διδασκάλων, μὲ τὴν μεθοδικὴν καὶ συνειδητὴν προπαρασκευὴν πρὸς τὸ διδάσκαλμα, μὲ τὴν σκέψιν ὅτι τὸ ἔργον αὐτὸ θὰ εἶναι τὸ ἔργον τῆς ζωῆς σου καὶ ἐπομένως θὰ πρέπει εἰς αὐτὸ καὶ τὴν χαρὰν τῆς ζωῆς σου νὰ ζητήσῃς. "Ὅλ' αὐτὰ δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἔχη ἕνας λογοτέχνης, ποῦ θὰ αἰσθάνεται τὸ διδασκικὸν ἔργον ὡς κάτι πάρεργον, καὶ πάρεργον μάλιστα ἀρκετὰ κουραστικόν· εἶναι δὲ γνωστόν, ὅτι τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου ἀδύνατον εἶναι ὡς πάρεργον νὰ διεξαχθῇ.

Πόσον ἤμπορεῖ ἕνα μᾶθημα νὰ κινδυνεύσῃ ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν αὐτῆν, μαρτυρεῖ κατὰ τρόπον ἠθικῶν τὸ μᾶθημα τῶν Γαλλικῶν, ποῦ ἔχει κατακινήσει εἰς τὰ γυμνάσιά μας, ἐξ ὑπαιτιότητος τῶν διδασκόντων, μᾶθημα θυμηδίας. Οὐτὲ ἡ γνώσις τῆς γαλλικῆς γλώσσης οὐτὲ ἡ εὐσυνειδησία ἐλείφθη ἀπὸ τοὺς περισσότερους καθηγητὰς τῶν Γαλλικῶν τους ἐλείφθη ἕμους τὸ ἦθος, καὶ αὐτὸ μόνον μία πειθαρχημένη, συστηματικῶς ἐπιτηρημένη πανεπιστημιακὴ μόρφωσις ἀναπτύσσεται καὶ καλλιεργεῖται.

5. Ὁ Παιδαγωγισμὸς.

Συντομώτερον ἤμπορεῖ, ὅστερ' ἀπὸ ὅσα εἶπα, νὰ κριθῇ ἡ ἄλλη λύσις, μὲ τὴν ὅποιαν ἀντικρύζεται τὸ πρόβλημα, ἡ λύσις τοῦ παιδαγωγισμοῦ. Εἶναι πολλὰ τὰ δημοσιεύματα—καὶ θὰ ἦσαν πολὺ περισσότερα, ἐν ὑπῆρχαν περισσότεροι ξένοι τυφλοσῦρται, ὅπως ὑπάρχουν διὰ τὴν διδασκικὴν ἄλλων μαθημάτων—εἰς τὰ ὅποια ἀναπτύσσεται ἡ μέθοδος τῆς διδασκαλίας καὶ ἐρημνίσθη τῶν νεοελληνικῶν λογοτεχνιμάτων. Καὶ ἔλ' αὐτὰ τὰ δημοσιεύματα ἀναχωροῦν ἀπὸ μίαν προϋπόθεσιν, ὅτι οἱ καθηγηταὶ μας γνωρίζουν καὶ αἰσθάνονται τὴν νεοελληνικὴν λογοτεχνίαν, ἀγνωστοὺν δὲ μόνον, πῶς νὰ τὴν διδάξουν, ὅστε καὶ τὰ παιδιὰ νὰ τὴν ἐνοήσουν καὶ νὰ τὴν αἰσθανθοῦν. Αὐτὴν τὴν ἔλλειψιν ἔρχονται ν' ἀναπληρώσουν οἱ συγγραφεῖς των.

"Ὅτι ἡ προϋπόθεσις αὐτὴ εἶναι ἐσφαλμένη ἀπολύτως, εἶναι, νομίζω, προφανὲς ἐξ ὅσων εἶπα εἰς ἄλλα κεφάλαια. Καὶ ἕμους τὰ

δημοσιεύματ' αὐτὰ ἀγοράζονται καὶ διαβά-
ζονται—ἔπως διαβάζονται καὶ ἀγοράζονται
κάθε χρόνον ἕνα πλῆθος παιδαγωγικῶν βι-
βλιῶν, δυσανάλογον πρὸς τὰ βιβλία ἄλλου πε-
ριεχομένου. Διότι ὁ ἐκπαιδευτικός μας κό-
σμος κατέχεται, ἰδίως τὰ τελευταία χρόνια,
ἀπὸ ἕνα πρωτοφανῆ καὶ ἐπικινδύνουον πυρε-
τὸν παιδαγωγισμοῦ, εἰς βάρος κάθε ἄλλης
σοβαρωτέρας ἐνασχολήσεως μὲ τὴν ἐπιστη-
μονικὴν γυνῶσιν καὶ τὸ ἐπιστημονικὸν ἠ-
θος, τὰ ὅποια, ἔσαν ὑπάρχοντα, εὐρίσκουν
συνήθως καὶ τὴν διδασκτικὴν μέθοδον, ἔσαν
ἔως δὲν ὑπάρχουν, καμμίαν σοφὴν μέθοδον
δὲν ἔμπορεῖ ν' ἀναπληρώσῃ.

Τροπὴν εὐρίσκει ὁ παιδαγωγισμὸς αὐτὸς
ἄφ' ἐνὸς μὲν εἰς τὴν θλιβεράν βυζαντινὴν
κληρονομίαν τῆς λατρείας τῶν τύπων εἰς βάρ-
ρος τῆς οὐσίας, ἄφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὸ στενωπὸς
ἐπαγγελματικῶν κριτηρίων, μὲ τὸ ἔποσον ὁ
Νεοελλην ἀγοπᾷ νὰ κρίνῃ ἔλα τὰ πράγμα-
τα τῆς πνευματικῆς ζωῆς, εἰς τὴν τάσιν του,
ἔσον τὸ δυνατόν, ἀνοσιώτερα καὶ γρηγορώ-
τερα νὰ ἐπιτύχῃ. Ὁ δρόμος διὰ τοῦ ἐπιστη-
μονικοῦ καταρτισμοῦ εἶναι μακρὸς καὶ ἐπι-
πονος· πρὸς τί, ἀφοῦ ἄρκει νὰ διαβάσῃ ἕνα
ἢ δύο βιβλία περὶ τῆς μεθόδου τῆς διδασκα-
λίας τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν π. χ., μὲ τὰς
μαγικὰς μάλιστα λέξεις «σχολεῖον ἐργασίας,
σχολεῖον ζωῆς, νέα παιδαγωγικὴ» κλπ., διὰ
νὰ ἡμπορῆς νὰ τα διδάσκῃς κατὰ τρόπον ἀ-
νέφικτον καὶ σύμφωνον μὲ τὴν τελευταίαν
λέξιν τῆς ἐπιστήμης;

Ἡ κατεύθυνσις ἄλλως τε δίδεται ἀνωθεν.
Εἰς τὴν πλῆρωσιν τῶν ἀνωτέρων θέσεων
κριτήριον λαμβάνεται κατὰ κανόνα ἡ παιδα-
γωγικὴ σοφία, ὅχι ὁ ἐπιστημονικὸς καταρ-
τισμὸς. Προγράμματα καὶ ὁδηγίαί κάθε καὶ
τόσον ξεφουρνίζονται μὲ τὸ ἰδιαικὸν τοῦ
Μαργίτου, ὅστις πολλὰ μὲν ἡπίστατο ἔργα,
κακῶς δ' ἡπίστατο πάντα. Γίνεται μεταρ-
ρῶμιοις ἐκπαιδευτικῆς, ποῦ ἀναθέτει εἰς ἐγ-
μοδιδασκάλους, σοφοὺς ἴσως παιδαγωγικῶς,
ἀλλὰ μόλις κατέχοντας τὰς γνώσεις, ποῦ
χρειάζονται διὰ τὰς 4 πρώτας τάξεις τοῦ ἐγ-
μοτικοῦ, νὰ διδάσκουν εἰς τὰς ἀνωτέρας τά-

ξεις μαθήματα, ποῦ ἐδίδασκον εἰς τὸ καταρ-
γηθὲν ἐλληνικὸν σχολεῖον εἰδικαί ἐπιστήμο-
νες. Παιδαγωγικὰ συνέδρια γίνονται, εἰς τὰ
ὅποια ἡ ἐπιστήμη ἢ καθαρὰ συστηματικῶς
ἀγνοεῖται. Ἀκόμη καὶ αὐτὸ τὸ Διδασκαλεῖον
τῆς Μ. Ἐκπαιδεύσεως, ποῦ θὰ ἤμποροῦσε
ν' ἀποτελέσῃ τὸ κέντρον, εἰς τὸ ὅποιον οἱ
ἐπιστήμονες, οἱ πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἀποφοιτή-
σαντες, θὰ ἤρχοντο εἰς ἐπαφὴν μὲ τὴν κίνη-
σιν τῆς ἐπιστήμης των καὶ τὰς συγχρόνους
τῆς τάσεως, καὶ νὰ εἶναι ἕνας διαρκῆς δε-
σμὸς μεταξὺ Ἀνωτάτης καὶ Μέσης Ἐκπαι-
δεύσεως, παρέλειψε τὸ ἀποτελεσματικότε-
ρον πρὸς τοῦτο μέσον — ν' ἀναθέτῃ τὴν δι-
δασκαλίαν τῶν μὴ παιδαγωγικῶν μαθημά-
των εἰς ἀντιπροσώπους τῆς παραγωγί-
κῆς ἐπιστήμης, λαμβανομένους εἰτ' ἀπὸ τὸ
διδασκικὸν προσωπικὸν τοῦ Πανεπιστημίου,
εἴτε καὶ ἀπὸ ἄλλας ὑπηρεσίας αὐστηρῶς ἐ-
πιστημονικοῦ χαρακτήρος, ἔπως π. χ. ἡ
Ἀρχαιολογικὴ, τὸ Ἱστορικὸν Λεξικόν, τὸ
Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον κλπ.

Εἶναι παράδοξον, ἂν ὑπὸ τὰς συνθήκας
αὐτὰς καὶ τὸ πρόβλημα τῆς νεοελληνικῆς
λογοτεχνίας κατεβιάσθῃ εἰς πρόβλημα δι-
δασκτικῆς, καὶ μετετοπίσθῃ εἰς πρόβλημα μορ-
φώσεως τῶν μαθητῶν τὸ κατ' ἐξοχὴν πρό-
βλημα καταρτισμοῦ καὶ προπαρασκευῆς τοῦ
διδάσκοντος προσωπικοῦ;

Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι, νὰ διδάσκειται
ἕνα ποίημα ἐνώπιον τῶν μαθητῶν μ' ἑλγὴν
τὴν σχολαστικὴν ἀκριβολογίαν τῶν κανόνων
τῆς διδασκτικῆς, νὰ ἐρμηνεύονται αἱ λεπτο-
μέρειαι ξηρὰ, ἐγκεφαλικά, νὰ λείπῃ ἔως
ἀπὸ ἑλγὴν αὐτὴν τὴν ἐργασίαν ἢ βαθυτέρα
πνοή. Αὐτὴν δὲν τὴν εἶδε καμμία παιδα-
γωγικὴ σοφία· εἶναι ἀποτέλεσμα πλουσίας,
πολυμεροῦς, ἀσφαλοῦς, ζωντανῆς γνώσεως,
ποῦ ἐπιτρέπει εἰς τὸν διδάσκαλον νὰ ἐμιλῇ
«ἐκ περισσεύσεως», καὶ εἶναι ἀπόκλιμα μακρᾶς,
ἐσωψύχου ἀναστροφῆς μὲ τὸν κόσμον τῆς
τέχνης καὶ τοῦ λόγου. Αὐταί εἶναι αἱ κύ-
ρια, αἱ ἀπαραίτητα προϋποθέσεις κάθε γο-
νίμου διδασκαλίας τῆς ἐθνικῆς μας λογοτε-
χνίας.

Γ.

Ἄς μου ἐπιτραπῆ τῶρα νὰ παρουσιάσω δι' ὀλίγων τὰ μέσα, μὲ τὰ ὁποῖα, κατὰ τὴν ἰδικήν μου ἀντίληψιν, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῆ ὁ καταρτισμὸς τῶν καθηγητῶν μας διὰ τὸ ἔργον τοῦτο, ὑπὸ τὴν αὐτονόητον φυσικὰ προϋπόθεσιν, ὅτι καὶ ἐκ μέρους αὐτῶν θὰ ὑπάρξῃ προσωπικὸν ἐνδιαφέρον καὶ ζήλος ἄνευ τούτων καὶ τὰ καλύτερα μέσα καταντοῦν ἐξωτερικὰ καὶ ἐπιφανειακὰ μπαλώματα.

6. Μαθήματα διὰ τοὺς φιλόλογους.

Ἡ συστηματικὴ ὀργανώσεισι σειράς ἐιδικῶν μαθημάτων περὶ νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, κατὰ προτίμησιν τῆς ἀπὸ τοῦ 1800 καὶ ἐξῆς, διὰ τοὺς καθηγητὰς τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, ὑποχρεουμένους, ἀλλὰ καὶ διευκολυνόμενους κατὰ ἕνα οἰονδήποτε τρόπον νὰ τα παρακολουθήσουν. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τὴν πρωτοβουλίαν θὰ ἤμποροῦσαν νὰ ἔχουν τὸ Ὑπουργεῖον, οἱ κατὰ τόπους Γενικοὶ Ἐπιθεωρηταὶ καὶ αἱ Ὀργανώσεις τῶν ἐκπαιδευτικῶν, ὥστε τὰ μαθήματ' αὐτὰ νὰ γίνωνται εἰς τὰ κέντρα τὰ ἐπαρχιακὰ, νὰ διαρκοῦν δὲ ὀλίγας ἡμέρας, ἀλλ' ἡμέρας ἐντόνου καὶ συγκεντρωμένῃς ἐργασίαις, χωρὶς διαφαιμίσεις, προδόσεις καὶ λόγους. Τοιοῦτου εἶδους μαθήματα, τὰ ὁποῖα θὰ ἤμποροῦσαν νὰ περιλάβουν καὶ ἄλλους κλάδους (ἀρχαῖα, ἱστορίαν, φιλοσοφίαν) καὶ θὰ εἶδαν τὴν εὐκαιρίαν εἰς τοὺς ἐκπαιδευτικούς μας νὰ ἔλθουν εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὴν σύγχρονον κίνησιν τῆς ἐπιστήμης των (διὰ τὴν ὅποιαν συνήθως ἰδέαν δὲν ἔχουν, καὶ ἄς λέγωνται ἐπιστήμονες), ἠμποροῦν καὶ πρέπει ν' ἀντικαταστήσουν τὰ σαχλά καὶ ἄγονα Παιδαγωγικὰ λεγόμενα Συνέδρια, εἰς τὰ ὁποῖα γίνεται συνήθως ἐπίδειξις τοῦ τελευταίως ἀγνωσθέντος φρονίμου ἢ φλυαρίου παιδαγωγικοῦ βιβλίου.

Ἦρδεν τὸν σκοπὸν τοῦτον (εἰδικῶς διὰ τὰ νεοελληνικὰ) θὰ πρέπει νὰ καλοῦνται ἐδῶ ἢ εἰς τὰ ἐπαρχιακὰ κέντρα λογιτέχναι καὶ κριτικοί, κατὰ προτίμησιν ἐκ τῶν νεωτέρων καὶ περισσότερον μορφωμένων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους θὰ ἠδύνατο μάλιστα νὰ ζητηθῆ ὅχι τῶσον ἀνάπτυξις πρωτοτύπων γνωμῶν καὶ κρίσεων, ὅσον μετάδοσις τῶν γνωστῶν καὶ ἀντικειμενικῶς ἐξηκριθωμένων. Καὶ τὸ πρᾶγμα δὲν θὰ

εἶναι δύσκολον, ἀρκεῖ τὰ μαθήματ' αὐτὰ νὰ μὴ προσλάβουν τὸν χαρακτήρα διαλέξεων καὶ κοσμικῶν συγκεντρώσεων, ἀλλὰ μᾶλλον τὴν μορφὴν φροντιστηρίου μὲ ἑρμηνείαν καὶ ἀνάλυσιν, ὅσον τὸ δυνατόν, περισσότερον λογοτεχνημάτων, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κειμένου, ποῦ θὰ ἔχουν ἐνώπιόν των οἱ διδασκόμενοι. Ἔτσι θὰ μάθουν οἱ φιλόλογοί μας διὰ τῆς ζωντανῆς προφορικῆς διδασκαλίας, τὴν ὁποῖαν κανένα βιβλίον δὲν ἠμπορεῖ ν' ἀντικαταστήσῃ, πῶς διαβάζεται ἕνα λογοτεχνικὸν ἔργον (!) καὶ πῶς ἐρμηνεύεται, καὶ θὰ γνωρίσουν τοὺς ἐπιφανεστέρους μας λογοτέχναις.

Τὸ παράδειγμα θὰ ἠμποροῦσαν νὰ δώσουν αἱ Ὀργανώσεις Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης, ἔπου θὰ ἦτο καὶ περισσότερον εὐκολον καὶ ὀλιγώτερον δαπανηρόν. Ἐνα πλήθος ἐπιστημόνων μας (ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς κύκλους τοὺς Πανεπιστημιακοὺς, ἀλλὰ καὶ ἐξῶ ἀπ' αὐτοὺς) καὶ λογοτεχνῶν θὰ ἠμποροῦσαν κάθε χρόνον νὰ χρησιμοποιοῦνται εἰτε κατὰ τὴν ἑλλην διαρκείαν τοῦ σχολικοῦ ἔτους (πρᾶγμ' ἀδύνατον εἰς τὰς ἐπαρχίας), εἰτε ὠρισμένην ἐποχὴν π.χ. τὴν ἐβδομάδα τῆν Διακαινησίμον. Τὸ ὑπουργεῖον δὲν θὰ εἶχε φανταζομαι ἀντίρρησιν νὰ διευκολύνῃ τοὺς παρακολουθεύοντας. Ἄλλ' ὅπως εἶπα καὶ παραπάνω, δύο πράγματα πρέπει ν' ἀποφευχθοῦν, ὡς αὐτόχρημ' ἀνωφελῆ (!) πρῶτον ὁ παιδαγωγισμὸς καὶ ἔπειτα τὸ νὰ λάβουν αἱ ἐμιλίας αὐταὶ χαρακτήρα διαλέξεων δημοσίων, τὰς ὁποίας παρακολουθοῦν ὀλιγώτερον οἱ ἐκπαιδευτικοὶ καὶ περισσότερον ἄλλα πρόσωπα, (εἰς τὰ ὁποῖα καὶ πρόκειται νὰ ἐπιδειχθῶμεν), καὶ ὄχι ἐργασίας ἐσωτερικῆς, σοβαρᾶς καὶ γονίμου.

7. Βοηθητικὰ βιβλία.

Μεγαλύτερας καὶ βαυτεράς ἐπιδράσεως θὰ ἦσαν βοηθητικὰ δημοσιεύματα, γραφόμενα χάριν τῶν καθηγητῶν καὶ πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἰδικοῦ των καταρτισμοῦ, ἐκ

(1) Τὸ καλὸν διάβασμα ἐνός ποιήματος πρὸ των μαθητῶν ἀντικαθιστᾷ πολλάκις πλήρως τὴν ἐρμηνείαν.

(2) Καὶ δὲν ἀπεφυχθῆσαν π.χ. εἰς τὰς ἐφέτους διοργανωθείσας διαλέξεις τῆς Ὁμοσπονδίας.

τῶν ὁποίων πολλὰ θὰ ἤμποροῦσαν καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς τοὺς ὀριμωτέρους νὰ ὑποδεικνύωνται. Καὶ ἐδῶ θὰ ἤμποροῦσαν νὰ βοηθήσουν, ἐκτός τῶν ἐπιστημόνων μας, καὶ οἱ λογοτέχναι καὶ κριτικοὶ—ἀρκεῖ νὰ γράψουν μὲ ἐπίγνωσιν τοῦ αὐστηρῶς ἐπιστημονικοῦ καὶ διδακτικοῦ προσρισμοῦ τοιούτων βοηθημάτων. Σὺν τῇ χρόνῳ μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιστημονικῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας ὑπάρχει ἐλπίς νὰ γραφοῦν καλύτερα καὶ μεθοδικώτερα (!). Συγκεκριμένως χρειάζομεθα:

α') **Γενικὰ εἰσαγωγικὰ βιβλία.** Διὰ τὴν γλῶσσαν π. χ. μίαν *Γραμματικὴν τῆς δημοτικῆς*, γραμμὴν μὲ τὴν ἴδιαν μεθοδικότητα καὶ πρὸ παντὸς τὸ ἴδιον ἐπιστημονικὸν ἦθος, μὲ τὸ ὅποιον εἶναι γραμμένα τοῦ Τζαοτζάνου τὸ *Συντακτικὸν* καὶ ἡ *Γραμματικὴ τῆς Καθαρευούσης* (*). Μίαν περικτικὴν *Ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης*, ποῦ νὰ μας παρουσιάσῃ, μὲ δικαιοσύνην καὶ χωρὶς Μυστροφισμοῦς ὑπὲρ τῆς μᾶς ἢ τῆς ἄλλης γλωσσικῆς μερίδος, τὴν ἐξέλιξιν τοῦ γραφικοῦ καὶ τοῦ προφορικοῦ μας λόγου. Τοῦ Χατζιδάκι τοῦ μικρὸν βιβλίον, πέρα πολὺ σύντομον καὶ δύσκολον, εἶναι γραμμένον μὲ πνεῦμα μᾶλλον γλωσσολογικόν, παρά φιλολογικόν (littéraire) καὶ ἱστορικόν. Τοῦ Meillet τὸ θαυμάσιον *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*, ποῦ εἶναι κρῖμα πῶς δὲν μετεφράσθη ἀκόμη, ἔχει τὴν ἔκτασιν καὶ τὸν χαρακτῆρα, ποῦ θέλομεν, ἀλλ' εἶναι γραμμένον δι' ἄλλο κοινὸν καὶ πραγματεύεται ἐ-

πομένως πάρα πολὺ σύντομα τὴν μεσαιωνικὴν καὶ νεωτέραν περίοδον, ποῦ μας ἐνδιαφέρουν περισσότερο.

Διὰ τὴν *Νεοελληνικὴν Μετρικὴν* ἔχομεν τὴν ἀξιοσώστατον εἰσαγωγὴν τοῦ Θο. Σταύρου, διὰ τὴν *Λαογραφίαν* τὸ βιβλίον τοῦ Στ. Κυριακίδου, τοῦ ὁποῦ συντόμως, ἐλπίζομεν, θὰ ἐκδοθῇ ἢ συνέχεια. Μας λείπει ἀκόμη ἓνα, ἔστω καὶ ἀτελές, *βιβλιογραφικὸν βοήθημα*, τὸ ὅποιον θὰ ἤμποροῦσε νὰ μας δώσῃ μίαν Νεοελληνικὴν Γραμματικολογίαν, γραμμὴν μὲ μέθοδον, φιλοσοφημένον πνεῦμα καὶ ἀντικειμενικότητα.

Ἀπαραίτητος ἐπ' ἴσην μας εἶναι μία συγχρονισμένη *Ποιητικὴ*, ἔχει διὰ νὰ διδάξῃ, πῶς γίνεται κανεὶς ποιητής, ἀλλὰ διὰ νὰ δώσῃ εἰς τοὺς καθηγητὰς μας τὰς στοιχειώδεις ἀσθητικὰς καὶ γραμματολογικὰς κατηγορίας, μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ὁπίων θὰ τοποθετήσωμεν τὰ προϊόντα τῆς λογοτεχνίας μας. Εἶναι ἀστείον, ἀλλ' ὅμως εἶναι ἀληθές, ὅτι εἰς τὸ αἰὼνα μας, πὸν αἰὼνα τῆς καλλιεργημένης δημιουργικῆς πεζογραφίας, οἱ μαθηταὶ εἰς τὰ γυμνάσια ἐξακολουθοῦν νὰ μανθάνουν, ὅτι ἐ πεζὸς λόγος περιλαμβάνει τὴν εἶδη, τὴν ἱστορίαν, τὴν ρητορικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Καὶ ὅμως καὶ τὰ τρία αὐτὰ εἶδη ἔπαυσαν κατὰ τὸ πλεῖστον ν' ἀνήκουν εἰς τὴν λογοτεχνίαν. Διὰ τάληθινά λογοτεχνικὰ γένη τῆς συγχρόνου πεζογραφίας, τὸ μυθιστόρημα, τὸ διήγημα, τὸ χρονογράφημα, τὸ δοκίμιον κλπ. θέσις δὲν ὑπάρχει. Ἄγνοια ἐπ' ἴσην βασιλεῖαι ὡς πρὸς τοὺς ἐσωτερικοὺς καλλιτεχνικοὺς νόμους ἐκάστου εἶδους, ὡς πρὸς τὰς σχολὰς τὰς λογοτεχνικὰς, ὡς πρὸς τὰ διάφορα styles καὶ τὰ φραστικὰ μέσα κλπ.

β') Περισσότερον ὅμως χρειάζομεθα ἐκεῖνα τὰ βοηθήματα, τὰ ὁποῖα μας εἰσάγουν ἀμέσως εἰς αὐτὰ ταῦτα τὰ λογοτεχνήματα, τὰ ὁποῖα πρόκειται νὰ ἐνοηθῶμεν καὶ ν' ἀπολαύσωμεν. Ἐνωθὲ τὰς *δρμηγευτικὰς ἐκδόσεις ἢ ἀναλύσεις* (**), τῶν ἐκλεκτοτέρων ποιητικῶν ἢ πεζογραφικῶν λογοτεχνημάτων. Θὰ εἶναι προωρισμένοι διὰ τοὺς καθηγητὰς κυρίως (χωρὶς μ' αὐτὸ ν' ἀποκλείε-

(*) Ἐπειδὴ μ' ἐνδιαφέρει κυρίως ἐδῶ ἡ εἰσαγωγή καὶ ἡ νεοελληνικὴ λογοτεχνία εἰς τὴν μέσην ἀντιαιώνιον, δὲν ἐξετάζω, πῶς θ' ἀντιπτυχθῇ καὶ παρ' ἡμῶν ἡ φιλολογικὴ μέθοδος τῆς ἐρευνῆς τῆς. Τονίζω μόνον, ὅτι τοῦτο δύναται νὰ γίνῃ μόνον μὲ τὴν βοήθειαν τῆς κλασσικῆς φιλολογίας, ἢ ὁποῖα, μὲ τὴν ταλάνειντα καὶ ἐπιστημονικότητα τῶν μεθόδων τῆς, ὑπῆρξεν τὸ πρότυπον καὶ ἡ μήτηρ ὄλων τῶν νεωτέρων φιλολογῶν. Ἐκεῖ πρέπει καὶ ἡμεῖς νὰ σπουδάζωμεν τὰς μεθόδους τῆς φιλολογικῆς ἐρευνῆς, τὰς ὁποίας θὰ ἐφαρμόσωμεν κατόπιν καὶ εἰς τὰ νεοελληνικὰ κείμενα. Σημαντικὸτάτην ἐπίσημην βοήθειαν θὰ ἤμποροῦσε νὰ μας δώσῃ (ἔχει μόνον ὡς πρὸς τὴν κριτικὴν τὸν πηγῶν) ἡ μελέτη τῶν νεωτέρων εὐρωπαϊκῶν φιλολογῶν καὶ τῶν μεθόδων των. Καὶ εἰς αὐτὸ δυστυχῶς ὑστεροῦμεν. Ὀι γινῶσται τῶν ξένων φιλολογῶν παρ' ἡμῶν τὰς γνωρίζουν ὡς ἐρασιτέχναι ἢ κριτικοὶ, ἔχει ὡς ἐπισοτήμους.

(**) Ἐχω λόγους νὰ ἐλπίζω, ὅτι ὁ κ. Τζάρτζανος θὰ θελήσῃ κάποτε νὰ μας δώσῃ καὶ τὸ βιβλίον αὐτό.

(*) Διὰ τὰ ποιητικὰ ἔργα ἐνδείκνυται μᾶλλον ἡ μορφή τῶν ὑπονηματοποιήσεων ἐκδόσεων διὰ τὰς πεζογραφήματα, ἰδίως τὰ ἔκτανῃ, προτιμότερα εἶναι ἡ ἀνάλυσις, ἀνάλυσις ὅμως διεξοδικὴ καὶ ἀντικειμενικὴ.

ται, ότι ήμποροῦν νά δοθοῦν εἰς τὰ χέρια καί τῶν ὀριμωτέρων μαθητῶν καί τῶν φοιτητῶν), ἐπομένως δέν θά περιορίζονται μόνοι εἰς ἐκεῖνα τὰ ἔργα, ποῦ εἶναι κατάλληλα διὰ τήν διδασκαλίαν εἰς τὸ σχολεῖον. Τήν ἐκλογήν αὐτῶν ἄς τήν κάμνουν αἱ συλλογαὶ νεοελληνικῶν ἀναγνωσμάτων, ἡ ἀκόμη καλύτερα ὁ καθηγητής, ἀναλόγως τοῦ ποιοῦ καί τῆς ἡλικίας τῶν μαθητῶν, ποῦ ἔχει ἐνώπιόν του.

Ἄλλ' ὁ καθηγητής πρέπει νά γνωρίζῃ πολλά, πάρα πολλά περὶ τοῦ ποιητοῦ, τοῦ ὁποῖου θά ἐρμηνεύσῃ καί ἔνα ἔστω ποιήμα εἰς τὰ παιδιὰ, καί πρέπει ἡ ἐρμηνεία τοῦ ἑνὸς ἐκείνου ποιήματος, συνδυαζομένη μὲ προφορικὴν ἐνώπιον τῶν μαθητῶν ἀνάλυσιν (καί ἀνάγνωσιν πολλάκις ἀπλήν) καί ἄλλων ποιημάτων τοῦ ἰδίου λογοτέχνου, ν' ἀποτελῇ διὰ τοὺς μεγαλυτέρους ἰδίως μαθητὰς εἰσαγωγὴν εἰς τὸ ὅλον ἔργον τοῦ λογοτέχνου. Μόνον ἔτσι θά κινήθῃ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ μαθητοῦ, μόνον τοῦ πλέον νά ζητήσῃ νά γνωρίσῃ περισσώτερον τὸν λογοτέχνην καί νά συνάψῃ μαζὶ τοῦ θεομοῦ, ὁ ὁποῖος νά διατηρηθῶν καί μετὰ τήν ἐγκατάλειψιν τῶν σχολικῶν θρανίων καί μετὰ τήν τροπὴν εἰς οἰονδήποτε πρακτικὸν ἐπάγγελμα. Διότι ἡ ὁπασχόλησις τῆς τῆν τέχνην τοῦ λόγου εἶναι ἀνάγκη τῆς ψυχῆς καί τὴν ἀνάγκην αὐτὴν ἔργον ἔχει νά δημιουργήσῃ ἢ νά συνειδητοποιήσῃ τὸ σχολεῖον εἰς ὅλους τοὺς ἀποφοίτους τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Διότι δέν εἶναι μόνον ἡ ὑψηλότερα καλλιθετικὴ ἀνάγκη, ἀλλὰ καί ἐκείνη, τῆς ὁποίας ἡ ἱκανοποίησις εἶναι σχετικῶς εὐκολωτέρα εἰς μεγαλυτέρον ἀριθμὸν προσώπων καί ἀνεξαρτήτως τοῦ τόπου τῆς διαμονῆς των.

Ἄλλ' ὄχι μόνον μετὰ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ κόσμου καί μετὰ τοῦ ὑπολοίπου μορφωμένου κοινοῦ θά ήμποροῦσαν τοιαῦτα ἐκδόσεις νά κερδίσουν φίλους τῆς λογοτεχνίας μας, πρὸς ὠφέλειαν καί τῆς λογοτεχνίας καί τῆς τάξεως αὐτῆς, ἢ ἑποῖα (ἄς μὴν το κρούσωμεν) πολὺ ὀλίγον τὴν γνωρίζει. Δέν ήμποροῦμεν ν' ἀξιῶσωμεν ἀπὸ ἑνα ἄνθρωπον, κορασιμῶν ἀπὸ τῆν καθημερινῆν βιοπάλην, νά ἔχῃ τὴν δύναμιν τῆς θελήσεως νά διαβῆσῃ 2 καί 3 φορές ἕνα ποιήμα τοῦ Παλαμά ἢ τοῦ Γρυπάρη, μὲ κίνδυνον πολλάκις νά μὴν το καταλάβῃ εἰς τὸ βάθος τοῦ ἢ νά μὴν το αἰσθανθῇ ὡς λογοτέ-

χνημα. Κατ' ἀνάγκην θά ζητήσῃ ἄλλου ὁ ἄνθρωπος τήν τροφήν του, εἰς τὰς ἐφημερίδας ἢ εἰς πεζογραφίματ' ἀμφιβόλου μελιτεχνικῆς ἀξίας ἢ, καί ἂν διαβάσῃ πεζογραφήματα κάπως ἀνώτερα, δέν θά ἔχῃ τὴν ἱκανότητα νά τα κρίνῃ καί τεχνικῶς καί νά τα διακρίνῃ ἀπὸ τᾶλλα κριτηρίων θά εἶναι, ἂν καί κατὰ πόσον ἱκανοποιῶν ἐκεῖνο, ποῦ ἔλεγον οἱ Γερμανοὶ Stoffhunger, τὴν δίψαν ὕλικου, ὕλικου περιπετειῶν, ποῦ νά κινῶν τὴν περιέργειαν, νά κεντρίζουν τὰ νεῦρα, νά ἐρεθίζουν τὴν φαντασίαν.

Καί ὅμως ἀπ' αὐτὸ τὸ κοινὸν θά ήμποροῦσαν πολλοὶ νά συγκινήθουν δι' ἀληθινὴν ποίησιν καί πεζογραφίαν, ἂν διηκολούνητο ἡ κατανόησις ἔργων, ὅπως τὰ ἔργα τοῦ Σολομοῦ καί τοῦ Κάλβου, ὁ Δωδεκάλογος τοῦ Γύφτου καί ἡ Φλογέρα τοῦ Βασιλιᾶ, ἢ ποιήσις τοῦ Βαλαωρίτου καί τοῦ Μαβίλλη κλπ., μὲ ἐκδόσεις ἐρμηνευτικῆς ὁσκληρῶν ἔργων ἢ μὲ ἀνθολογίας, σχολιασμένας καί αὐτάς, μόνον νά περιέχουν εἰς αὐτοτελεῖς τόμους τὰ καλύτερα δημιουργήματα τῶν πολυγραφωτέρων ἀπὸ τοὺς λογοτέχνους μας (1).

Τί πρέπει νά περιέχουν αἱ ὑπὸ κοινὴν μορφήν νά γραφοῦν τὰ ἐρμηνευτικὰ αὐτὰ ὑπομνήματα, δέν ὑπάρχει λόγος ν' ἀναπτύξω διεξοδικώτερα ἐδῶ. Αἱ ὑπομνηματισμένα ἐκδόσεις ἀρχαίων συγγραφέων, καί ἀκόμη περισσότερο αἱ ἐκδόσεις ξένων κλασσικῶν μὲ εἰσαγωγὴν καί σχόλια, π. χ. αἱ ἐκδόσεις τῶν Γάλλων καί Ἀγγλων κλασσικῶν, θά ήμποροῦσαν νά μας χρησιμεύσουν ὡς πρότυπα. Δύο μόνον πράγματα ἐπιθυμῶ γενικώτερα νά τονίσω. Τὰ ὑπομνήματ' αὐτὰ πρέπει νά ἐρμηνεύουν τὸ λογοτέχνημα, ὅσον τὸ δυνατόν, πολυμερέστερα. Δέν πρέπει νά ἔχουν οὐτ' ἀποκλειστικῶς οὔτε κατ' ἐξοχὴν αἰσθητικὸν χαρακτήρα.

Ἡ γλωσσικὴ ἐρμηνεία, καί ἔταν ἀκόμη πρόκειται περὶ ἔργων γραμμένων εἰς τὴν δημοτικὴν (ἢ μᾶλλον τότε κυρίως), χρειάζεται καί πολὺ εἰς ἕνα κοινόν, ποῦ ἀνετάρφη καί ζῇ εἰς ἕνα περιβάλλον ποτισμένον ἀπὸ τὴν καθαρεύουσαν, πολὺ περισσώτερον παρ' ἔτι κανεὶς φαντάζεται. Οὔτε πρέπει νά λησμονηθῇ, ὅτι οἱ λογοτέχναι τῆς τελευταίας ἰβῆως ἀθηναικῆς περιόδου δέν χειρίζονται ἕνα ἔτοιμον γλωσσικὸν ὄργανον, ἀλλ' εἶναι ταυτο-

(1) Τὸ τελευταῖον ἐνδείκνυται ἰδιαίτερος διὰ τοὺς πεζογράφους καί τοὺς θεατρικοὺς συγγραφεῖς.

χρόνης δημιουργοί νέων γλωσσικῶν καὶ φραστικῶν μέσων ἢ ξαναζωντανεύουν τὰ παλαιά, ὑπακούοντες εἰς ἀνάγκας αἰσθητικὰς, ποῦ δέν τας αἰσθάνονται ἀμέσως τὸ μέγαλον πλῆθος τῶν μορφωμένων, διὰ τοὺς ὁποίους ἡ γλῶσσα πρακτικὰς ἀνάγκας ἔχει νὰ ἐκπληρώσῃ.

Ἐπειτα καὶ ἡ ἔρμηνεῖα ἢ πραγματικὴ κὴ χρειάζεται, ὄχι μόνον διὰ τὰ στοιχεῖα, ὅσα προϋποθέτουν τὴν γνώσιν ὠρισμένων ἱστορικῶν συνθηκῶν (τὰ ἱστορικὰ, ὑπὸ τὴν εὐρύτεραν τῆς λέξεως ἔννοϊαν), ἀλλὰ καὶ δι' ὅσα ἀναφέρονται εἰς τὸν βίον τοῦ ἔθνους καὶ τὰς λαογραφικὰς συνθηκὰς, ἀπὸ τὰς ὁποίας ὁλονὲν ἀποσπένονται ἢ ἀστικῆ κατὰ πλειονοψηφίαν τάξις τῶν μορφωμένων μας.

Ἀλλὰ καὶ ἡ αἰσθητικὴ ἔρμηνεῖα δέν πρέπει νὰ γίνεται μὲ γενικότητα καὶ κατὰ τὸν ἀφηρημένον τρόπον, ποῦ γίνεται ὡς τώρα ἢ ἀνάλυσις τοῦ λογοτεχνικοῦ ἔργου ἀπὸ τοὺς κριτικούς. Ἐκεῖνος, ποῦ θὰ γράψῃ ἕνα τοιοῦτον ἔρμηνευτικὸν ὑπόμνημα, δέν πρέπει νὰ λημονῇ, ὅτι θὰ τὸ γράψῃ ὡς φιλόλογος, ὄχι ὡς κριτικός. Ἐπιβάλλεται λοιπὸν ἡ ἔρμηνεῖα νὰ εἶναι κυρίως καὶ πρὸ παντὸς ἀναλυτικὴ, ἔστω καὶ μὲ κίνδυνον νὰ θεωρηθῇ κανεῖς σχολαστικός. Σκοπὸς τῆς θὰ εἶναι νὰ βοηθήσῃ τὸν ἀναγνώστην νὰ βλέπῃ καὶ νὰ αἰσθάνεται, ὄχι νὰ του γεμίσῃ τὸν νοῦν μὲ χαρακτηρισμοὺς καὶ ἰδέας.

Τὸ περιεχόμενον τὸ νοητικὸν τοῦ λογοτεχνήματος, ἡ ψυχολογία τοῦ συγγραφέως, ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν προσώπων, ἡ τέχνη ἢ συνθετικὴ εἰς ἐπὶ μέρους ἐνότητος καὶ ἡ καθελοικὴ ἐνότης τοῦ ἔργου, ἡ πρόδος τῆς διηγήσεως καὶ ἡ διατήρησις τοῦ ἐνδιεφέροντος, ἡ παραστατικότης τῶν περιγραφῶν καὶ ἡ τεχνικὴ τοῦ ρυθμοῦ, ἡ πρωτοτυπία καὶ ἡ μίμησις κ. ἄ. πρέπει νὰ καταδεικνύονται ὄχι μὲ γενικὰς φράσεις, ἀλλὰ μὲ παραδείγματα καὶ παραβολὰς συγκεκριμένων περιποῶν.

Συγκεκριμένα ἐπίσης καὶ ἀναλυτικῶς πρέπει νὰ παρουσιάζονται τὰ καλλιτεχνικὰ μέσα, τὰ συμβατικὰ ἢ τὰ προσωπικά, τὰ μέσα τὰ τεχνικὰ τοῦ λογοτεχνικοῦ εἶδους ἢ τὰ ἀτομικὰ τοῦ συγγραφέως, μὲ τὰ ὅποια ἐπιτυγχάνει τοὺς καλλιτεχνικοὺς του σκοποὺς, εἴτε εἶναι ψυχολογικά, εἴτε εἶναι φραστικά. Καὶ ἐδῶ ἡ ἀνάλυσις μιᾶς φράσεως, ἐνὸς ἐπιθέτου, τῆς τοποθετήσεως τῶν λέξεων, τῆς προτιμήσεως μεταξὺ πολλῶν συνωνύμων, τῆς ἐκλογῆς μιᾶς εἰκόνας, ἢ διακρίσεως τῶν καθαρῶς

διακοσμητικῶν στοιχείων τοῦ ὄφους ἀπὸ τὰ οὐσιώδη καὶ χαρακτηριστικὰ διδάσκουν πολὺ περισσότερο δι' ἕνα λογοτέχνημα ἢ ὁλίγες δόλοκληροὶ πνευματωδῶν γενικοτήτων.

Ἀλλὰ καὶ μίαν ἄλλην ἀρετὴν πρέπει νὰ ἔχῃ τὸ τοιοῦτον ὑπόμνημα, ἂν πρόκειται νὰ πραγματοποιήσῃ τοὺς σκοποὺς του, τὴν ἀντικειμενικότητα. Καὶ ἐννοῶ τὴν ἀντικειμενικότητα ὑπὸ διττὴν ἔννοϊαν.

α') Ὡς ἀποφυγὴν πάσης πολεμικῆς ἢ ὑπερβολικῆς ἐγκωμιαστικῆς προθέσεως. Ὅχι διότι ὁ φιλόλογος πρέπει νὰ εἶναι τυφλὸς εἰς τὰ ἐλαττώματα τοῦ ἔρμηνευομένου συγγραφέως ἢ νὰ τα παρασιωπῇ, ἀλλὰ διότι τὸ πρῶτον καὶ κύριόν του ἔργον εἶναι νὰ δεῖξῃ, τί προσφέρει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸν πλουτισμὸν τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς, τί χαρίσματα ἔχει προσωπικὰ ἢ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐποχῆς του. Πρέπει τοῦλάχιστον νὰ φαίνεται ἀπὸ τὴν ἔρμηνεῖαν ἐνὸς ἔργου, διατὶ τὸ ἔκρινεν ὁ ἔρμηνευτὴς (καὶ πρέπει νὰ τὸ κρίνῃ καὶ ὁ ἀναγνώστης) ἀξίον ν' ἀπασχολήθῃ μαζί του.

β') Ὡς ἐκθεσὶν κατὰ τὸ δυνατόν ἀπηκριβωμένων γεγονότων καὶ ὁμοθυμῶς παραδεικτῶν ἀπόψεων, ἀποφυγὴν ἐπομιμῆς τῆς πρωτοτυπομανίας, ἡ ὁποία πολὺ συχνὰ μαρτυρεῖ φρένας κενὰς μᾶλλον ἢ καινὰς. Ὁ ἔρμηνευτὴς πρέπει ν' ἀντιληφθῇ τὸ ἔργον του ὡς διακονίαν, διακονίαν μὲ ἄλλην τὴν ἠθικὴν σοβαρότητα τῆς ἐννοίας. Ἀποστολὴ του εἶναι νὰ βοηθήσῃ, ὥστε νὰ ἐμιλήσῃ, ὅσον τὸ δυνατόν καθεωρῶτερα καὶ αφεέστερα, τοῦ λογοτέχνου ἢ φωνῆ πρὸς τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀναγνώστου, ὄχι νὰ προβάλλῃ κάθε τόσον, χωρὶς τάκτ καὶ χωρὶς σεβασμὸν, τὴν ἰδιότητα του προσωπικότητας. Χάριν τῶν δημιουργικῶν αὐτῶν λογοτεχνῶν ὑπάρχοντων ἡμεῖς οἱ φιλόλογοι δέν ὑπάρχουν ἐκεῖνοι, διὰ νὰ ἐπιδεικνύωμεν ἡμεῖς τὴν πρωτοτυπίαν καὶ εὐφυλογίαν μας.

Τὸ ἔργον, εἰς τὰ ὅποῖον καλοῦνται οἱ φίλοι καὶ μελετηταὶ τῆς ἑθνικῆς μας λογοτεχνίας, θὰ νομισθῇ ἴσως ἀπὸ πολλοὺς ὡς ἔργον ξηρόν, ἀχαρὶ, «δασκάλικο» εἶναι ἕως αὐτοχρόνως ἔργον δύσκολον καὶ προπιθῆται: πολὺ περισσότερὸς κόπος καὶ καρτερίαν, ἀπὸ ὅτι ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται. Καὶ αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν μεγαλύτεραν ἐγγύησιν, ὅτι πρόκειται περὶ ἔργου σοβαροῦ καὶ χρησίμου.

